

Palvelu -TV:n eksistentiaalisiin keskusteluryhmiin
osallistuvien ikäihmisten hengellisyys

Itä- Suomen yliopisto, teologian osasto

Läntinen teologia

Pro gradu -tutkielma,

Käytännöllinen teologia

Sanni Kuittinen

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Läntinen teologia		
Tekijät – Author Sanni Kuittinen				
Työn nimi – Title Palvelu -TV:n eksistentiaalisiin keskusteluryhmiin osallistuvien ikäihmisten hengellisyys				
Pääaine – Main subject Käytännöllinen teologia		Työn laji – Level		Päivämäärä – Date
		Pro gradu -tutkielma	☒	25.5.2021
		Sivuainetutkielma	☐	
		Kandidaatin tutkielma	☐	
		Aineopintojen tutkielma	☐	
Sivumäärä – Number of pages 52				
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin Palvelu -TV:n eksistentiaalisiin keskusteluryhmiin osallistuneiden ikäihmisten hengellisyyttä. Tutkimuksessa on tarkoitus selvittää ikäihmisten hengellisyyden osa-alueita, jotka muodostuvat käytännön uskonnon harjoituksen, uskon sekä uskomusten välillä. Tutkimuskysymyksenä on, Miten Palvelu -TV:n eksistentiaalisten keskusteluryhmiin osallistuvien ikäihmisten hengellisyys näkyy uskona, ja uskomuksina sekä käytännön uskon harjoittamisen myötä?</p> <p>Suvi- Maria Saarelainen on kerännyt tutkimusaineiston vuonna 2017. Saarelainen keräsi aineiston tutkiessaan millaisia elämän merkityksellisyyden haasteisiin liittyviä eksistentiaalisia kysymyksiä osallistujat tuovat esille keskusteluissa. Aineisto pitää sisällään ryhmä- ja yksilohaastatteluja. Keräsin aineistosta kaikki hengellisyyteen ja kuolemaan liittyvät kommentit, jotka analysoin sisällönanalyysillä. Ryhmiin osallistui kaiken kaikkiaan 3 miestä ja 13 naista, jotka olivat iältään 80–90-vuotiaita.</p> <p>Hengellisyyden osa-alueet jaettiin kahteen eri kategoriaan. Ensimmäisessä kategoriassa oli kaikki käytännölliseen uskon harjoitukseen liittyviä asioita kuten jumalanpalvelukset ja rukous. Toisessa kategoriassa on näiden ikäihmisten uskomuksiin, arvoihin ja kuolemaan liittyvät aiheet.</p> <p>Tuloksissa ilmenee, että ikäihmisten hengellisyys ilmenee etenkin käytännön uskon harjoittamisen myötä. Erityisesti rukous ja virret nousevat vahvasti yleisimmiksi tavoiksi toteuttaa omaa hengellisyyttä. Myös aamuhartauksien merkitys on suuri. Uskon käytännön harjoittamiseen liittyy myös alaluku, jossa käsittelin perheen ja suvun vaikutusta ikäihmisten hengellisyyteen. Tutkimuksessa ilmeni, että uskontokasvatuksella on suuri merkitys hengellisyyteen kypsemällä iällä. Lapsena opitut rukoukset, arvot, virret ja käytänteet olivat pysyneet monella samana läpi elämän.</p> <p>Toisessa kategoriassa käsiteltiin ikäihmisten uskomuksia, arvoja ja käsityksiä kuolemasta. Tutkimuksessa ilmeni useaan otteeseen oman uskon vähättelyä. Monet ikäihmisistä kertoi esimerkiksi kirkon jäsenyydestä, mutta samalla painotti, ettei ole suuri uskovainen. Kukaan ihmistä ei sanonut suoraan, että uskoo Jumalaan, mutta sisällöstä käy toisin ilmi. Jumalasta puhuessa käytettiin nimiä Herra, Taivaan Isä ja Luoja. Kristilliset arvot nousivat esille useasti ja monella ne olivat lapsuuden kodin peruja. Kuolema ei herättänyt pelkoa tai kauhua tulevasta. Osa puhui taivaasta suoraan oikealla nimellä, kun taas toiset puhuivat vertauskuvoin esimerkiksi yläkerrasta.</p> <p>Tutkimuksen perusteella ilmeni, että ikäihmisten hengellisyys on yksilöllinen asia, johon vaikuttaa vahvasti lapsena omaksutut asiat. Aineistosta nousi esille esimerkiksi TV- ja radiojumalanpalvelusten merkitys. Myös Palvelu -TV:n kautta tulevat hartaudet olivat tärkeitä. Tulevaisuudessa tulisi huomioida paremmin, että etähartaudet ja jumalanpalvelukset ovat sellaisten yhteyksien välityksellä, jotka ovat vanhemmille ihmisille helposti saavutettavissa.</p>				
Avainsanat – Keywords				
Ikäihmiset, hengellisyys, Palvelu -TV, geronteknologia				

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Faculty		Osasto – School School of theology		
Tekijät – Author Sanni Kuittinen				
Työn nimi – Title Spirituality of the elderly who participate on the Service -TV's existential discussion groups				
Pääaine – Main subject Practical theology		Työn laji – Level		Päivämäärä – Date
		Pro gradu - tutkielma	X	25.5.2021
		Sivuainetutkielma		52
		Kandidaatin tutkielma		
		Aineopintojen tutkielma		
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>This master's thesis examined the spirituality of an elderly persons who participated in Service -TV's existential discussion groups. The aim of the study is to elucidate the aspects of spirituality of the elderly that are formed in the practice of practical religion with faith and beliefs. The research question is, How is the spirituality of the elderly participating in the Service -TV's existential discussion groups reflected as faith, and beliefs, and with the practice of practical faith?</p> <p>The collection of the research material took place in 2017 by Suvi-Maria Saarelainen. Saarelainen collected the material while researching what kind of existential issues related to the challenges of the significance of life the participants bring up in the discussions. The material includes group and individual interviews. I collected from the material all the comments related to spirituality and death, which I analyzed with content analysis. A total of 3 men and 13 women aged 80–90 years participated in the groups.</p> <p>The aspects of spirituality were divided into two different categories. The first category included all matters related to the practical practice of faith, such as worship and prayer. The second category includes topics related to the beliefs, values, and death of these older people. The results show that the spirituality of the elderly is manifested especially with the practice of practical faith. Prayer and hymns, in particular, become strongly the most common ways to realize one's own spirituality. Morning prayers are also important. There is also a sublock on the practice of faith, which dealt with the impact of family and relatives on the spirituality of the elderly. The study found that religious education plays a major role in spirituality at a more mature age. The prayers, values, and practices learned as children had remained the same for many throughout life.</p> <p>The second category dealt with the beliefs, values, and perceptions of older people about death. The study repeatedly showed an underestimation of one's own faith. Many seniors, for example, spoke about church membership, but at the same time convinced that they are not a great believer. No man said directly that he believed in God, but the content shows otherwise. The names Lord, Heavenly Father, and Creator were used to speak of God. Christian values emerged many times and for many people they were the perks of the childhood home. Death did not arouse fear or terror. Some spoke of the sky directly under a real name, while others spoke with metaphors, for example, upstairs.</p> <p>The study revealed that the spirituality of the elderly is an individual matter that is strongly influenced by the things adopted as a child. The importance of, for example, TV and radio services was highlighted in the material. Devotions coming through Service -TV were also important. In the future, it should be better taken into account, that remote devotions and worship services are through connections that are easily accessible to older people.</p>				
<p>Avainsanat – Keywords</p> <p>Elderly, spirituality, Service -TV, gerontology</p>				

1. Johdanto	1
2. Tutkimustehtävä, tutkimusaineisto ja metodi	4
2.1. Tutkimustehtävä.....	4
2.2. Aineiston keruu	4
2.3. Aineiston analyysi.....	5
2.4. Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	8
3. Hengelliset tarpeet ja välineet	11
3.1. Ihmisen hengelliset tarpeet ja välineet	11
3.2. Aiempi tutkimus.....	13
4. Uskon käytännön harjoittamisen merkitys ikäihmisten hengellisyydessä.....	15
4.1. Seurakuntayhteyden merkitys	15
4.2. Hartauksien ja jumalanpalveluselämän merkitys ikäihmisille.....	17
4.3. Virsien merkitys	20
4.4. Raamattu sekä muu hengellinen kirjallisuus ikäihmisten hengellisyydessä.....	22
4.5. Rukouksen merkitys ikäihmisen hengellisyydessä	23
4.6. Perheen ja suvun merkitys ikäihmisen hengellisyydessä.....	26
5. Uskomukset, arvot ja kuoleman kysymys ikäihmisten hengellisyydessä.....	31
5.1. Uskomukset.....	31
5.2. Ikäihmisten arvojen merkitys hengellisyydessä.....	34
5.3. Kuoleman ja sen jälkeisen ajatusten merkitys ikäihmisten hengellisyydessä.....	35
6. Johtopäätökset.....	39
7. Lähteet ja kirjallisuus	44
7.1 Lähteet.....	44
7.2 Kirjallisuus	44

1. Johdanto

Ikääntyneiden hengellisyys on ilmiönä erityinen. Ihmisten ikääntyessä heidän kokemuksellisuutensa hengellisyydestä vahvistuu, mutta samaan aikaan he eivät välttämättä halua tuoda hengellisiä asioita esille eivätkä ne automaattisesti liity Jumalaan tai suhteeseen Hänen kanssaan.¹ Ikäihmisten sielunhoidossa käsitellään yleensä menetyksiä, kuten ystävien ja puolison kuolema, kesken jääneiden töiden ja unelmien käsittelyä, omaa kuolemaa, liikkumisen vaikeutta, ruumiin rajallisuutta, ympäristön muutosta ja turvattomuutta.² Sielunhoito on yhtäläillä hoitotyötä ja siinä huomioidaan ikäihmisen psyykkiset, sosiaaliset, hengelliset sekä ruumiilliset tarpeet.³

Vanhenemiseen liittyy vahvasti ajatus, että ihminen etsii merkityksellisyyttä omasta elämästä, siksi ikäihmisen sielunhoitoon liittyy keskeisesti elämän menetysten käsittely sekä mahdollisten keskeneräisten aiheiden läpikäynti ja niiden loppuun käsittely. Ikäihminen saattaa kaivata myös tukea hänen nykyhetken elämän asioissa ja ratkaisuisissa.⁴

Kirkon vanhustyö kulkee ja toimii ihmisen mukana, sen eri elämänvaiheissa, jotta ikäihminen saa elää turvallisesti ja aktiivisesti seurakunnan yhteydessä.⁵ Kirkon vanhustyön strategia 2015 linjaa, että ”Kirkon tulee tulevaisuudessa toimia inhimillisen vanhuuden puolesta puhujana. Kirkko pitää vanhuksen elämää arvokkaana ja kunnioitettavana - viettää hän sitä omassa kodissa, palveluasunnossa tai laitoshoidossa”.⁶ Kirkon vanhustyö pohjautuu Raamatullisiin ja strategisiin lähtökohtiin. Esimerkiksi 1. Tess. 5:24 ”Hän, joka meitä kutsuu, on uskollinen ja pitää lupauksensa”. Ihminen on luotu Jumalan kuvaksi, mihin sisältyy ajatukset ihmisen arvokkuudesta ja siitä, että he ovat moraalisia ja vastuullisia toimijoita. Vaikka vanhenemisen katsotaan olevan ulkoista luopumista, silti kristillinen ihmiskäsityksen ja arvomaailman mukaan jokainen ihminen on arvokas ja ainutlaatuinen Jumalan silmissä.⁷ Strategisten lähtökohtien mukaan ikäihminen on keskipiste ja sen tavoitteena on huolehtia heidän henkisestä, fyysisestä ja hengellisestä hyvinvoinnista.⁸

¹ Nieminen 2009, 18.

² Gothoni 2014, 105–106.

³ Ervasti- Inkala & Jokiranta 2013, 12.

⁴ Nieminen 2009, 18.

⁵ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 15.

⁶ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 3.

⁷ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 5.

⁸ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 5.

Kirkon vanhustyössä pyritään, että seuraavat arvot toteutuvat: välittäminen, ihmisarvo, luottamus, yhteisöllisyys ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Vanhustyön tehtävät perustuvat erityisesti uskon, hengellisen ja henkisen elämän vahvistukseen, ikäihmisten ihmisarvon puolustukseen sekä takaamaan heille oikeudenmukainen kohtelu. Kirkon vanhustyön tulisi auttaa erityisesti niitä ikäihmisiä, jotka eivät ole lähimmäisavun ja yhteiskunnan tukien piirissä.⁹ Kirkon vanhustyön strategia 2015 esittääkin vanhustyön perustavaksi lähtökohdaksi lausahduksen ”salli heidän kokea, että Jumalan valtakunta on lähellä”. Tärkeää on tuoda uskon ja toivon näkökulmat lohduttamaan yksinäistä ikäihmistä.¹⁰

Uskonnollisuus on osa elämänkaarta eikä irrallinen puoli. Useat ikäihmiset jatkavat aikaisemmassa elämänvaiheessa omaksuttua elämäntapaa ja hengellisyyttä.¹¹ Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että niin sanottu perinteinen uskonnollisuus yleensä aktivoituu myöhemmällä iällä, siihen kuitenkin vaikuttaa vahvasti myös lapsena omaksuttu uskonnollinen ympäristö.¹² Erilaiset kokemukset lapsuudesta näkyvät ikäihmisen tunteissa, mielessä ja mielialassa. Niillä on suuri merkitys esimerkiksi vaikeuksien yli pääsemisessä.¹³

Nykypäivänä ajatellaan, että lapsi omaa luonnostaan spiritualiteettia puolta, mutta se vaatii tukemista. Kasvun myötä lapsi alkaa osoittamaan omaa spiritualiteettiään ja ilmaisee, sitä oppimallaan kielellä.¹⁴ Spiritualiteetillä on suuri merkitys lapsen kasvaessa kuten myös vanhuudessa. Kun lapsuudessa tuetaan spiritualiteettia, se mahdollisesti voi auttaa myös nuoruuden haasteissa ja myrskyissä. Monet erilaiset kasvuponnistelut ja eksistentiaaliset kriisit perustuvat hengellisyyteen, kun ihminen etsii itseä, merkitystä ja tarkoitusta.¹⁵

Robert Atchley, näkee uskonnollisuuden kehittyvän vaiheissa. Ensimmäisenä nousee kiinnostus. Jotain tapahtuu, mikä lisää ihmisen tietoisuutta mahdollisuudesta henkiseen kasvuun. Monet hengellisellä matkalla olevat ihmiset lukevat aiheesta ja käyvät erilaisilla retkillä ja keskusteluissa, joilla yrittävät parantaa mahdollisuuksiaan löytää uusia hengellisiä puolia. Seuraavaa vaihetta, kutsutaan kyselyksi. Uteliaisuuden seuraaminen mahdollistuu jatkamalla tutkimusta, keskustelua, pohdiskelua tai mietiskelyä. Seuraava vaihe on pyrkimys, jota kuvaa uusien käytänteiden ja rutiinien luominen, jota seuraa turhautumista ja epävarmuutta. Seuraava vaihe on integroiminen, jossa uudet valinnat ja mahdollisuudet yhdistyvät vanhan kanssa. Viimeinen vaihe on tarkoitus,

⁹ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 16.

¹⁰ Kirkon vanhustyön strategia 2015, 17.

¹¹ Gothoni 1987, 86.

¹² Spännäri 2008, 14.

¹³ Gothoni 2014, 107.

¹⁴ <https://teologia.fi/2019/05/lapsi-tarvitsee-tilaa-ja-tukea-hengelliselle-kehitykselleen/> viitattu 11.1.2021

¹⁵ Kilpeläinen 2019.

jossa ihminen on löytänyt uuden tai uudistetun suunnan itselleen.¹⁶ Atchleyn monimutkaiset vaiheet pystyy yhdistämään myös arkielämään. Kiinnostus hengellisyyttä ja uskontoa kohtaan on sisäänrakennettua ja lapsi tuntee sen.

Lapsen ja etenkin nuorten uskonnollisuus on kuitenkin vähemmän aktiivisista, esimerkiksi verrattuna vanhuksen uskonnollisuuteen. Nuorten ja ikäihmisten uskonnollisuudessa on paljon eroja. Jokaisen ikäryhmän uskonnollisuuteen kuuluu ainutlaatuisia piirteitä, joita ei välttämättä löydy muista ikäjaksoista ja kaikkien niiden erojen takana on ikä. Yksinkertaisesti nuorten ihmisten uskonnollisuus eroaa heitä vanhempien ihmisten kanssa, siksi että he ovat nuorempia. Myös erilaiset sukupolvierot näkyvät eri ikäisten uskonnollisuudessa. Tänä päivänä nuorten uskonnollisuus ei välttämättä kasva kohti vanhuutta, sillä nuoret nykypäivänä ovat huomattavasti vähemmän uskonnollisia kuin nuoret aiemmin.¹⁷ Sukupolvierot uskonnollisuudessa on selitettävissä kysymyksellä, kuinka suuresti yhteisö ja yhteiskunnallinen konteksti on vaikuttanut yksilön uskonnollisuuteen. Sukupolvierot uskonnollisuudessa korostuvat maissa, jotka ovat pitkälle kehittyneitä ja niissä on paljon teollisuutta sekä sellaisissa maissa, jossa uskonnollisuuden taso on matalampi.¹⁸ Uskonnollisuudessa on eroja myös sukupuolien välillä. Esimerkiksi useissa länsintisissä protestanttisissa kirkoissa äidin roolina on ollut siirtää uskonnollinen perinne eteenpäin. Gallup Ecclesiastica 2007- tutkimuksissa ilmenee myös, että vain joka seitsemäs mies miettii antavansa uskonollista kasvatusta lapsilleen, kun taas naisista luku oli joka kolmas.¹⁹

Tässä pro gradu -tutkielmassa paneudutaan Palvelu -TV:n eksistentiaalisiin keskusteluryhmiin osallistuvien ikäihmisten hengellisyyteen. Ikäihmiset keskustelivat erilaisista teemoista, joista poimin hengellisyyteen liittyvät asiat tähän tutkielmaan. Tutkimuksessa selvitetään, miten ikäihmisten hengellisyys näkyy käytännön uskonnon harjoittamisen erilaisissa muodoissa ja uskon sisällöllisessä puolessa. Tutkimus antaa tietoa ikäihmisten hengellisyyden harjoittamisesta ja uskonnollisissa käsityksissä.

¹⁶ Atchley 2009, 37.

¹⁷ Tervo-Niemelä 2018, 141.

¹⁸ Tervo-Niemelä 2018, 145.

¹⁹ Tervo-Niemelä 2018, 149.

2. Tutkimustehtävä, tutkimusaineisto ja metodi

Metodina tässä tutkimuksessa on laadullinen tutkimus ja analyysimenetelmänä sisällönanalyysi. Laadullinen tutkimus on luonteva valinta tälle pro gradu -tutkielmalle, sillä uskonnollisuus on monimutkainen ilmiö ja prosessi, minkä ilmiötä koskevia muuttujia ei ole vielä tunnistettu eikä sitä voida tutkia kokeellisesti eettisistä syistä.

Laadullinen tutkimus on kokonaisvaltaista tiedonhankintaa ja sen aineisto kootaan todellisissa tilanteissa, niin kuin tässä tapauksessa. Tutkija, tässä tapauksessa Suvi- Maria Saarelainen, keräsi tarvittavan tiedon ja luotti omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittavien kanssa. Aineiston hankinnassa käytettiin laadullisia metodeja, jotta tutkittavien ääni ja näkökulmat pääsevät esille mahdollisimman hyvin. Tämän tutkimuksen aineiston keruussa Saarelainen käytti ryhmähaastatteluja, joissa tutkittavien ikäihmisten näkökulmat tulivat selkeästi esille. Olennaista laadullisessa tutkimuksessa on, että kohdeihmiset ovat valittu tarkoituksenmukaisesti, kuten tässäkin on tehty. Tämän tutkielman aineiston keruuseen valittiin samoja ihmisiä, jotka käyttivät Palvelu -TV:tä muuhunkin elämään kuten liikunnallisiin ryhmiin.

Tutkimuksessa esiintyy myös alkuperäisiä haastatteluja analyysintueksi, koska alkuperäisten ilmauksien esittäminen parantaa tutkimuksen luotettavuutta.²⁰ Alkuperäiset ilmaukset toimivat, tässä tutkimuksessa myös tutkijan oman tulkinnan pohjana.²¹

2.1. Tutkimustehtävä

Tutkimustehtävänä on selvittää Palvelu -TV:n eksistentiaalisiin keskusteluryhmiin osallistuvien ikäihmisten hengellisyyttä. Tutkimuksessa on tarkoitus selvittää ikäihmisten hengellisyyden osa-alueita, jotka muodostuvat käytännön uskonnon harjoittelun ja uskon sekä uskomusten välillä. Tutkimuskysymyksenä on miten Palvelu -TV:n eksistentiaalisiin keskusteluryhmiin, osallistuvien ikäihmisten hengellisyys näkyy käytännön uskonnon harjoittamisen muodoissa ja uskon sisällöllisessä puolessa.

2.2. Aineiston keruu

Aineisto on kerätty keväällä 2017 Suvi- Maria Saarelaisen toimesta. Hän selvitti keskusteluryhmissä ja yksilöhaastatteluissa millaisia elämän merkityksellisyyden haasteisiin

²⁰ Tuomi & Sarajärvi 2018, 32.

²¹ Tuomi & Sarajärvi 2018, 33.

liittyviä eksistentiaalisia kysymyksiä osallistujat tuovat esille keskusteluissa.²² Saarelainen selvitti myös mitä erityispiirteitä teknologia tuo eksistentiaalisten kysymysten käsittelyyn.

Aineistossa on 17 ryhmähaastattelukertaa sekä 7 yksilöhaastattelua. Ryhmähaastatteluihin on mukana noin viisi ihmistä per kerta. Ryhmien kokoonpanot vaihtelevat kerroilla, mutta kaiken kaikkiaan mukana on 3 miestä ja 13 naista iältään 80–95, pääasiassa osallistujat ovat yli 90-vuotiaita. Ryhmäkeskustelut pyörivät tiettyjen teemojen ympärillä, joita olivat: minä ikääntyvänä, elämäni tässä ja nyt, oikeuteni valita, minä kuolevainen, arvoni ja maailmankuvani, elämäni käännekohtat sekä nuoruuteni muistot. Ryhmien keskustelujen aiheet perustuivat aiempien tutkimusten tuloksiin siitä, minkälaisia merkityksen kokemisia liittyy koherenssin tuntemiseen ikäihmisillä, niitä oli muun muassa ”menneisyyden, nykyhetken ja tulevan on muodostettava looginen kokonaisuus, jotta kokemus elämän merkityksellisyydestä säilyy”.²³

Ryhmissä oli paljon myös vapaata keskustelua ja kuulumisten vaihtoa. Ryhmien kestot vaihtelivat 45 minuutista puoleentoista tuntiin. Ryhmähaastatteluihin oli Suvi- Maria Saarelaisen lisäksi tutkijapari. Kaiken kaikkiaan mukana oli kolme eri alojen asiantuntijaa, jotka vaihtelivat keskustelun teeman mukaan. Tutkijaparit olivat asiantuntijoita joko teologian, oikeustieteen tai sosiaalitieteiden kentiltä.²⁴

Yksilöhaastatteluihin on mukana ryhmähaastatteluihin osallistuneita henkilöitä.

Yksilöhaastatteluihin ei ollut selkeää teemaa, vaan niissä puhuttiin asioista yleisesti sekä välillä viitattiin ryhmäkeskustelujen teemoihin. Haastattelut ovat hyvä ja joustava tapa kerätä tietoa.

Haastattelukysymykset voidaan esittää sellaisessa järjestyksessä, millaisessa tutkija haluaa.

Haastattelun tärkein pointti on saada mahdollisimman paljon tietoa tutkimuksen aiheesta ja siihen vaikuttavista kysymyksistä.²⁵

Aineisto oli valmiiksi litteroitu. Kaikki puhuttu aineisto on litteroitu spoken oy:n avulla ja aineistoa on yhteensä 110 sivua.

2.3. Aineiston analyysi

Laadullisen tutkimuksen analyysissä aineistoa yritetään tarkastella mahdollisimman monelta eri taholta sekä mahdollisimman yksityiskohtaisesti.

²² Saarelainen 2019, 3.

²³ Saarelainen 2019, 5.

²⁴ Saarelainen 2019, 6.

²⁵ Tuomi & Sarajärvi 2018, 120.

Haastatteluaineisto käsitellään sisällönanalyysin avulla. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi jaetaan, Tuomen ja Sarajärven mukaan, kolmivaiheiseen prosessiin, joka sisältää aineiston pelkistämisen, aineiston ryhmittelyn ja aineiston teoreettisten käsitteiden luomisen. Analyysi eri työvaiheiden kautta: haastattelujen kuunteleminen ja litterointi, haastattelujen sekä muun aineiston lukeminen ja se sisältöön perehtyminen, pelkistettyjen ilmausten etsiminen ja niiden ilmausten listaaminen, samankaltaisuuksien ja erilaisuuksien etsiminen ilmauksista, pelkistettyjen ilmausten ryhmittely tai yhdistäminen ja alaluokkien muodostaminen, alaluokkien yhdistäminen ja niistä, yhdistäväksi luokaksi ja kokoavan käsitteen muodostaminen.²⁶

Toteutin oman analyysini juuri niin kuin Tuomi ja Sarajärvi olivat ohjeistaneet. Aloitin lukemalla, jo litteroidut aineistot. Aineistossa oli valmiiksi keksityt peitenimet tutkimukseen osallistuvilla ikäihmisillä. Samalla kun luin aineistoa, tein merkintöjä sekä alleviivasin hengellisyyteen liittyvät lauseet. Hengellisyyteen liittyy paljon erilaisia asioita ja näkökulmia, henkistä että fyysistä puolta, joten päätin alleviivata kaiken, joka liittyy vähänkään uskoon, hengellisyyteen tai kuolemaan. Tämän jälkeen kokosin kaikki lainaukset yhteen, josta jaoin ne kahteen eri kategoriaan. Ensimmäisessä kategoriassa on kaikki käytännölliseen uskonnon harjoitukseen liittyvät lauseet. Lisäksi niissä on myös kaikki perheeltä ja sukulaisilta opitut sekä omaksutut asiat, sillä lähes kaikki niistä liittyivät käytännölliseen uskonnon harjoittamiseen, hyvänä esimerkkinä iltarukoukset. Toisessa kategoriassa on kaikki hengellisyyteen ja kuolemaan liittyvät asiat. Lisäksi siellä on omaan uskoon, ajatusmaailmaan ja arvoihin liittyvät lauseet. Päätin laittaa nämä asiat kahteen eri kategoriaan, koska lauseita ja sisältöä on todella paljon. Halusin kuitenkin ottaa kaikki lauseet mukaan, sillä tutkiessa näiden ikäihmisten hengellisyyttä on tärkeää ottaa huomioon jokaiset seikat. Kategorioimisen taustalla on myös se syy, että halusin laittaa nämä kaksi eri näkökulmaa erillisiin analyysitaulukoihin. Kategorioimisen jälkeen pelkistin lauseet pienemiksi ja yksinkertaisemmiksi kokonaisuuksiksi. Seuraavaksi etsin samankaltaisuuksia ja yhdistin ne toisiinsa muodostaen alaluokat. Alaluokat yhdistin yläluokiksi ja yläluokat kokoaviksi käsitteiksi. Kokoaviksi käsitteiksi muodostui hartauselämä, usko ja kuolema.

Seuraavassa taulukossa on ensimmäisen kategorian eli siis käytännölliseen uskonnonharjoittamiseen liittyvien lauseiden tuloksista muodostetut alaryhmät, yläryhmät sekä kokoava käsite, joka on hartauselämä.

²⁶ Tuomi, Sarajärvi 2018, 122.

Taulukko 1.

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka	Kokoava käsite
Virsiuokiot	Hartaudet		Hartauselämä
Aamu- ja iltahartaudet	Hengelliset TV ohjelmat	Seurakuntayhteys	
TV- ja radio	Jumalanpalvelukset	Hartaudet	
Jumalanpalvelukset	Sakramentit	Jumalanpalvelukset	
Jumalanpalvelukset	Hetkirukoukset	Virret	
Ehtoollinen	Rukoilu		
Ilta- ja ruokarukoukset		Raamattu	
Rukous	Virret		
Virsikirja ja virret	Seurakunnan ja	Rukous	
Suomen evankelis- luterilaisen kirkon ja	Luterilaisen kirkon		
seurakunnan jäsen	jäsenyys		
Kastettu kirkkoon			
Seurakuntayhteys tärkeä	Seurakunnan toiminta		
Palvelutehtävät		Uskontokasvatuksen merkittävyys	
Lähetyspiiri, Raamattukerho, Seurat	Perheen merkitys hengellisyydessä		
Vanhemmat uskovaisia/hengellisiä			
Rukoukset opittiin vanhemmilta			
Lapsuuden opit ja arvot eivät häviä			
Uskontokasvatus merkittävää			

Seuraavassa taulukossa on kaikki muut kuin käytännölliseen harjoitteluun liittyvät asiat. Tästä taulukossa löytyy tutkimukseen osallistuvien ikäihmisten hengellisyyteen liittyviä asioita ja tutkimustuloksista muodostuneet alaluokat, niiden yläluokat sekä kokoava käsite. Kokoavat käsitteet olivat usko ja kuolema. Tutkimustuloksissa ilmeni, että luottamus Jumalaan hänen viisauteensa ja siihen, että kuoleman jälkeen saa ansaitun paikkansa kaikkitietävän taivaan Isän luota oli kaiken ajatuksen perusta osalla tutkimukseen osallistuvilla ikäihmisillä.

Taulukko 2.

Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka	Kokoava käsite
Jumala johdattaa ja ohjaa			
Jumalan tahto suojella meitä	Luottamus		
Taivaan Isään luotetaan ja turvaututaan	Jumalan		
Jumala varjelee ja pitää huolta	hyvyyteen ja		Usko
Taivaan Isä antaa elämän ja ottaa sen pois	huolenpitoon		
Taivaan isä kasvattaa minua ja tietää mitä tarvitsen			
Uskonto on henkilökohtainen asia			
Elämänmittainen usko			
Toivo päästä taivaaseen	Uskomukset	Usko	
Joogan henkinen puoli ohjaa ja pitää vakaana			
Uskonto on ainoa, mikä lohduttaa	Usko		
Kaikella on tarkoitus			
Lähimmäisen rakkaus	Kristilliset		
Taistelu Jumalasta	arvot		
Elämän arvot		Arvot	
Kristilliset arvot			
Kuolema ei pelota			Kuolema
Raamatun mukaan koittaa ikuinen elämä			
Kaikki päivät ovat herran käsissä	Kuoleman		
Elämä on rangaistus ja kuolema voitto	pelko		
Kuolema ei pelota, sillä se on kaikkien kohtalo			
Kiinnostaa kuka on kuoleman jälkeen vastaanottamassa			
Jumala antaa elämän ja ottaa sen myös pois		Kuoleman jälkeinen	
Toivottavasti taivaan ovi avautuisi ja löytyisi paikka		elämä	
Taivaan isä tietää viimeiset vaiheet	Taivaaseen		
Odotellen omaa vuoroa astua taivaaseen	meneminen		
Jeesus on kärsinyt syntien anteeksiantamiseksi			
Kuolemassa saa hyvän yksin armosta ja Kristuksen kautta	Pelastusoppi		

2.4. Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen luotettavuus ilmenee tarkalla tutkimuksen toteuttamisten vaiheiden selostuksella. Laadullisessa aineistossa on tärkeää analyysin luokittelujen muodostaminen ja etenkin sitä kautta tuoda esille luokittelujen syntyminen perusta ja niiden perusteet. Tutkimuksessa on myös

alkuperäistä haastattelumateriaalia ja ilmaisua, jotka ovat mukana tutkimustulosten esittelyssä todentamassa tuloksia.²⁷

Suvi- Maria Saarelainen on hoitanut tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden tutkimussuostumukset sekä muut käytännön asiat. Ennen kuin keskusteluryhmät alkoivat kaikille kiinnostuneille ikäihmisille, lähetettiin ilmoitus tutkimuksesta sekä suostumuslomake. Sen lisäksi Saarelainen kokosi ryhmän kiinnostuneista henkilöistä keskustelemaan etukäteen eräälle Palvelu - Tv:n alustalle. Alustan tarkoitus oli mahdollistaa esille nousevat kysymykset sekä keskustella ryhmän kanssa luottamuksellisuudesta. Ennakkotietojen valossa osallistujien olisi ollut hankalaa lähettää postissa tutkimussuostumukset, joten Saarelainen päätti yhteistyökumppaniensa kanssa nauhoittaa vapaaehtoisen suostumuslomakkeen, jokaisesta henkilöstä, ensimmäisen ryhmäkokoontumisen aikana.²⁸

Ryhmiiin ja haastatteluihin osallistuneille ikäihmisille kerrottiin ennen osallistumispäätöstä ryhmien tallentamisesta. Osa ryhmäkerroista ja alle puolet yksilöhaastatteluista tallennettiin mp4- muodossa kuva- ja äänitiedostona. Mp4-tiedostot sisältävät suuria yksilönsuojaan liittyviä tekijöitä, joten tutkimuksessa käytettiin ainoastaan tekstilitteraatteja analyysissä ja tuloksissa.²⁹ Tässä pro gradu - tutkielmassa käytetään ainoastaan tekstilitteraatteja, joista kaikki yhtä lukuun ottamatta oli anonymisoitu ennen niiden saamista. Tutkimuksen eettisen ja turvallisuuden vuoksi henkilöiden oikeiden nimien ja tutkimusnimien tietoja säilytetään erilleen tekstilitteraateista. Kuitenkin tämän tutkimuksen aineistoista, materiaaleista ja tiedoista ei pysty päättelemään keskusteluihin osallistuneiden henkilöllisyyksistä, vaikka nimi, ikä ja asuinpaikka tulee ilmi tutkijalle.

Tekstilitteraatteihin Saarelainen on antanut ryhmäläisille kuvitellut nimet, jotka ovat valittu 1920 ja 1930- lukujen yleisimmistä suomalaisista nimistä.³⁰ Ryhmiiin osallistui kolme miestä Johannes, Olavi ja Veikko. Veikko osallistui ryhmien lisäksi myös yksilöhaastatteluun. Loput osallistujat olivat Marjatta, Anneli, Maria, Aino, Lahja, Martta, Kyllikki, Kaarina, Helena, Liisa, Aili, Taimi ja Eila. Viimeiset viisi naisista osallistuivat ryhmäkeskustelujen lisäksi myös yksilöhaastatteluihin.

Huomioitavaa aineistossa on se, että keskusteluryhmien sisältö ei käsitellyt suoraan uskonnollisuutta tai hengellisyyttä. Ryhmissä keskusteltiin esimerkiksi elämänarvoista ja maailmankuvasta, mutta suoria kysymyksiä uskonnollisuudesta ei esitetty muutamaa hetkeä lukuun ottamatta. Yhdessä ryhmässä kolmesta kysyttiin eräällä kerralla suoraan ajatuksia uskonnosta ja

²⁷ Hirvijärvi, Remes, Sajavaara & Sinivuori 2009, 227.

²⁸ Saarelainen 2019, 5.

²⁹ Saarelainen 2019, 5.

³⁰ Saarelainen 2019, 6.

uskonnollisuudesta. Kuolema oli yksi ryhmäkeskustelun teemoista ja monella liittyi siihen hengellisiä kysymyksiä ja ajatuksia, mutta yksiselitteisesti kuolema ei ole aina yhteydessä hengellisyyteen. Yksityishaastatteluissa kysyttiin suoraan mielipiteitä uskonnosta ja näkemystään omasta hengellisyydestään.

3. Hengelliset tarpeet ja välineet

Hengellisyden merkitys korostuu ikääntyessä. Ihmisillä on kuitenkin erilaisia ja yksilöllisiä hengellisiä tarpeita. Tässä luvussa avaan ihmisten hengellisiä tarpeita sekä välineitä, joita voidaan käyttää tarpeiden vastaamiseen etenkin ikäihmisten parissa. Ikäihmisten ja etenkin yli 90-vuotiaiden määrä on jatkuvassa kasvussa ja heillä on erityiset hengelliset tarpeet, sillä kun ihminen vanhenee, hänen merkityksellisyytensä tuntemiseen liittyy paljon kamppailua ja kriisejä. Ikäihmisten merkityksellisyyttä ilmiönä on tutkittu vähän. Hoitohenkilökunta, kuten sairaanhoitajat ja lääkärit, saattavat olla tunnistamatta ikäihmisten tarpeita henkiseen kasvuun sekä elämän merkityksellisyyden etsimiseen tietämättömyyden vuoksi.³¹

Ikäihmisten kanssa työskentelevillä ihmisillä tulisi olla paremmat eväät tunnistaa hengellisiä tarpeita ja sitä kautta hyödyntää erilaisia käytänteitä, kuten vaikka saattohartausta. Usein hoitohenkilökunnalla on kiire ja aikaa riittää vain fyysisten oireiden hoitoon niin, että henkinen puoli jää täysin huomioimatta ja varjoon. Kohtaamisen merkitystä ei voi väheksyä.

3.1. Ihmisen hengelliset tarpeet ja välineet

Hengellisyys on ilmiö, joka voidaan määritellä eri tavoin kontekstista riippuen. Kirkollisella kentällä hengellisyys määritellään uskon käytännölliseksi harjoitteluksi, johon kuuluu esimerkiksi jumalanpalvelukset ja niihin osallistuminen, ehtoollisen nauttiminen, hiljaisuus sekä mietiskely, yhteys toisiin uskoviin ja seurakuntalaisiin, rukoileminen yksin tai ohjatusti, hengellinen musiikki sekä pyhän kirjan lukeminen oli se sitten Raamattu tai jokin muu.³²

Hoitotieteessä hengellisyys määritellään merkityksen ja tarkoituksen kysymisenä ja haluna ymmärtää itseä suuremman olemassaolo, suhde muihin ihmisiin, Jumalaan ja maailmankaikkeuteen. Hengellisyys liittyy toivoon ja rakentavien mahdollisuuksien tunnistamiseen omassa elämäntilanteessa ja luottamusta tulevaisuuteen.³³

Yllä olevat määritelmät hengellisyydestä eroavat toisistaan paljon, koska kentät ovat erilaiset, sekä ensimmäisessä määritelmässä korostetaan käytänteiden hyödyntämistä. Hoitotieteellinen määritelmä hengellisyyteen korostaa niitä tunteita ja kysymyksiä, joita nousee potilailla epätoivon ja vaikeiden tilanteiden keskellä.

³¹ Saarelainen 2019, 1.

³² Aalto & Gothoni 2009, 12.

³³ Aalto & Gothoni 2009, 12.

Marjaana Hanhiron ja Kirsti Aallon mukaan hengelliset tarpeet on mahdollista jakaa neljään erilaiseen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä liittyy sovitukseen ja siihen, että ihminen kokee tarvetta tulla sovitetuksi itsensä, läheisten sekä Jumalan kanssa. Toinen ryhmä keskittyy suojaamaan ihmistä kaiken kaatuessa ja tuhoutuessa. Kolmannessa ryhmässä ihminen kokee tarvetta löytää elämän eheys ja viimeisessä ryhmässä ihminen saavuttaa kiitollisuuden sekä täyttymyksen.³⁴ Hengelliset tarpeet ovat vahvasti yhteydessä aiemmin ilmaistuun hengellisyyden määritelmään hoitotyössä. Sairastunut tai kuolemaa lähestyvä ihminen kokee yllä mainittuja tarpeita ja vaatii niihin tukea. Viimeisen tarpeen saavutettua ihminen on kiitollinen ja tyytyväinen.

Ihmisen joutuessa saattohoitoon, hänen hengelliset tarpeensa muuttuvat ja muovautuvat. Saattohoitopotilaan hengellisiin tarpeisiin kuuluu tarvetta suojautua, kun kaikki on hajoamassa ja tuhoutumassa. Saattohoitopotilas kokee tarvetta sovintoon itsensä, omaistensa ja Jumalan kanssa sekä etsii elämän eheyttä ja täyttymystä.³⁵ Elämän eheys ja täyttymys ilmenee kaikissa esitetyissä hengellisissä tarpeissa.

Hengellisen hoidon tärkein ja välttämättömin väline on ihminen, joka hyödyntää erilaisia apuvälineitä sekä toimintatapoja kohtaamisessa.³⁶ Näitä toimintatapoja on muun muassa keskustelu, joka on ihmisen luonnollisin tapa kommunikoida. Ammattiauttajille yleensä puhutaan asioista ja sellaisista tunteista, joita ei haluta läheisille kertoa esimerkiksi hengelliset ajatukset ja kysymykset usein ilmentyvät kuoleman lähestyessä.³⁷ Keskustelun merkitys on suuri. Esimerkiksi juuri tutkimusaineistoni on kerätty keskustelujen pohjalta ja niissä korostuu sen merkitys.

Kahdenkeskisen keskustelun lisäksi myös erilaiset ryhmät ovat toimivia. Ryhmien merkitys kasvaa kanssakäymisen myötä. Ryhmän perimmäisen tarkoituksen lisäksi myös yhteisöllisyys luo uusia ulottuvuuksia.

Muita välineitä on virsien laulanta, rukoileminen sekä Raamatun tekstit. Tuttu virsi tai muu musiikki herättää voimakkaita tunteita. Rukous ja keskustelu kulkevat käsikädessä. Keskustelussa ilmi tulleet asiat voidaan lausua rukouksena ilmoille. ”Rukous ei tarvitse aina sanoja ja hyvin vapaamuotoinen lyhytkin rukous on tärkeä”.³⁸

Myös erilaiset hartaushetket ovat erittäin tärkeitä apuvälineitä ikäihmisten hengellisyydessä. Jotkut kokevat syyllisyyttä kirkolle menemättömyyteen, vaikka syyt olisivatkin fyysisiä. Erilaiset radio- ja

³⁴ Aalto & Gothoni 2009, 13.

³⁵ Sariola 2011, 156.

³⁶ Aalto, Gothoni 2009, 48.

³⁷ Aalto, Gothoni 2009, 50.

³⁸ Aalto, Gothoni 2009, 51.

laitoshartaudet helpottavat tätä ja auttavat vahvistamaan yhteenkuuluvuutta sekä hengellistä identiteettiä. ”Monesti rukoushetkeä vietetään myös sairaavuoteen äärellä, usein omaisten kanssa. Potilas tai omaiset voivat toivoa virrenveisuuta, rukousta, raamatunlukua tai siunaamista. Tällaisia tilanteita varten on laaditturukoushetken kaavoja”.³⁹ Muita hengellisen hoidon välineitä, joita voi hyödyntää ovat rippi, ehtoollinen ja öljyllä voitelu.

3.2. Aiempi tutkimus

Ikäihmisiä ja heidän hengellisyytensä on tutkittu laajasti ja monessa eri tieteenalassa. Usein käytännöllisessä teologiassa tapahtuva vanhuksia käsittelevä tutkimus tulee siihen tutkimustulokseen, että uskonnollisuus ihmisen ikääntyessä on ristiriitaista, vaikka ihmisen hengellinen hyvinvointi on heidän koko hyvinvoinnista iso osa.⁴⁰ Gothonin väitöskirjassa Grayn ja Moberg väittävät, että uskonnollinen osallistuminen vähentyy 70 ikävuodesta eteenpäin. Kuitenkin vastapainona omakohtainen uskonnollisuus kasvaa ja niistä erityisesti rukoileminen. Vaikka uskonnollinen osallistuminen vähenee, riippuvuus uskonnosta kasvaa. Vanhuus tuo uusia puolia uskonnollisuuteen, missä korostuu elämän tarkoituksellisuuden ja kuoleman jälkeisen elämän kysymykset sekä yksinäisyys, loppuelämän metreillä.⁴¹

Useissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että kysymykset, jotka käsittelevät uskonnollisuutta sekä elämänkatsomuksellisuutta ovat ikäihmisille keskimääräisesti tärkeämpiä, etenkin länsimaissa. Sama tutkimustulos on saatu myös Suomessa.⁴² Suomessa on tutkittu eri ikäryhmien uskonnollisuutta esimerkiksi tarkastelemalla kuulumista uskonnollisiin yhteisöihin ja niissä osallistumisen, uskomuksien ja oman uskonnollisuutensa näkökulmasta.⁴³ Tutkimustuloksissa ilmeni, että uskonnon harjoittamista ja järjestäytyneeseen uskonnollisuuteen kuuluminen oli yleisempää vanhemmilla ikäluokilla.⁴⁴ Joissakin tutkimuksissa on huomattu uskonnon merkityksen kasvavan vanhenemisen myötä.⁴⁵

Palvelu -TV on osa geronteknologiaa⁴⁶ ja joka on skypeen tai muun videoyhteyspalvelujen kaltainen kuvayhteys. Palvelu -TV:tä käyttää esimerkiksi sairaalat kotihoidon asiakkaiden kuntoutukseen ja

³⁹ Aalto & Gothoni 2009, 55.

⁴⁰ Gothoni 1987, 23.

⁴¹ Gothoni 1987, 23.

⁴² Spännäri 2018, 159–160.

⁴³ Spännäri 2018, 160.

⁴⁴ Spännäri 2018, 161.

⁴⁵ Spännäri 2018, 161.

⁴⁶ Geronteknologia on ikäihmistien hoitoon ja hoivaan osallistuvia teknologisia keinoja.

aktivointiin.⁴⁷ Suvi- Maria Saarelainen selvitti voisiko geronteknologia toimia myös eksistentiaalisten kysymysten ja keskusteluiden mahdollistajana ja järjesti keskusteluryhmiä.⁴⁸

Palvelu -TV:tä on tutkittu jonkin verran. Merkittävin Palvelu -TV:n tutkimus oli Vanhustyön keskusliiton kautta Kätevä teknologia (käkäte 2010–2014) projekti. Projektissa selvisi, että Palvelu -TV:n käyttäjille ”teknologia toi arkeen osallisuutta ja aktiivisuutta”. Loput Palvelu -TV:tä koskevat tutkimukset ovat olleet ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä, joissa selviää, että Palvelu -TV on mielekäs osa arkea ja sen fysioterapiaryhmät tukevat mahdollisesti käyttäjien fyysistä aktiivisuutta.⁴⁹ Aiemmat Palvelu -TV tutkimukset ovat painottuneet toimintaan ja esimerkiksi fysioterapiaryhmiin, mutta ne eivät ole kertoneet sen mahdollisuuksia sosiaalisten teemojen tai juuri eksistentiaalisten kysymysten parissa, ennen Suvi- Maria Saarelaisen tutkimusta. Saarelainen selvitti keskusteluryhmissä ja yksilöhaastatteluissa *millaisia elämän merkityksellisyyden haasteisiin liittyviä eksistentiaalisia kysymyksiä osallistujat tuovat esille keskusteluissa*.⁵⁰ Saarelainen selvitti myös mitä erityispiirteitä teknologia tuo eksistentiaalisten kysymysten käsittelyyn. Saarelaisen aineistosta selvisi, että ikääntyvien eksistentiaaliset kysymykset liittyvät laskevaan fyysiseen toimintakykyyn, ihmisen kaipaukseen ja kuolemaan kohtaamiseen. Saarelaisen analyysissä selvisi vähän hengellisyyteen liittyvää, vaikkei sitä tutkintakaan. Kuoleman kohtaamiseen liittyi kristillisen toivon lohduttavuus.⁵¹ Aineistosta ei ole vielä selvitetty tarkemmin osallistuneiden ikäihmisten hengellisyyttä.

⁴⁷ Saarelainen 2019, 2.

⁴⁸ Saarelainen 2019, 1.

⁴⁹ Saarelainen 2019, 3.

⁵⁰ Saarelainen 2019, 3.

⁵¹ Saarelainen 2019, 6.

4. Uskon käytännön harjoittamisen merkitys ikäihmisten hengellisyydessä

Tässä luvussa käsittelen uskon käytännön harjoittamisen merkitystä ikäihmisten hengellisyydessä. Analyysistä nousi esille erilaisia uskon käytännön harjoittamista. Jokainen pääluokaksi nousut teema käsitellään omassa alaluvussa. Käytännönharjoitteluun kuuluu tässä tapauksessa aineistosta nousseet asiat kuten hartaudet, jumalanpalvelukset, virret, Raamatun ja muun hengellisen kirjallisen lukeminen, rukoilu, seurakunnan toiminta sekä vanhemmilta ja muilta sukulaisilta opittu uskonnollisuus. Tutkimuksen aineiston perusteella monet ikäihmiset, jotka määrittelivät itsensä ei-uskoviksi, kuuntelivat silti esimerkiksi virsiä, hartauksia ja jumalanpalveluksia. Heidän toimintansa siis sisältää uskonnonharjoitusta, vaikka eivät pidäkään itseään uskonnollisina. On kuitenkin huomattu, että uskonnollisuus ei ilmene Suomessa aktiivisena osallistumisena kirkollisiin tilaisuuksiin.⁵²

4.1. Seurakuntayhteyden merkitys

Kirkkoon kuulumisen syyt vaihtelevat paljon. Kirkon tutkimuskeskuksen mukaan suurin ja merkittävin syy kuulua kirkkoon on kirkolliset toimitukset.⁵³ Kirkollisten toimitusten ohella tärkeää on ollut kummiuden mahdollisuus sekä seurakunnan ylläpitämä hautausmaa toiminta. Kirkon jäsenyyden syynä on myös useilla kirkon avustustyö, oikeiden elämänarvojen opettaminen lapsille ja nuorille, mahdollisuus rukoilla ja hiljentyä sekä sen tarjoama sielunhoito.⁵⁴ Kirkko edustaa monelle oikeita elämänarvoja ja se ylläpitää oikeata elämänmuotoa sekä toteuttaa kristillistä lähimmäisen rakkautta.⁵⁵ Etenkin viimeinen, arvoihin liittyvät syyt jäsenyyteen, nousivat vahvasti esille myös aineiston ikäihmisillä. Kuitenkaan monet aineiston eivät kertoneet tarkkoja syitä kirkon jäsenyyteen.

Kirkon tapahtumiin osallistumisella ikäihminen luo yhteyttä muihin paikalla oleviin ihmisiin, yhteinen uskonto tuo yhteisöllisyyden tunteen entistä suuremmaksi.⁵⁶ Monet ikäihmiset määrittelivät oman hengellisyytensä kirkkoon ja seurakuntaan kuulumisen perusteella.

En voi sanoa, että mä olisin niin kauhean uskovainen, olen tietenkin seurakunnan jäsen, olen kyllä ajatellut (Helena).

Useammalla toistuu Helenan tavoin oman uskovaisuutensa vähättely, mutta seurakuntaan silti kuulutaan tai esimerkiksi virsiä lauletaan. Helena sanoo olevansa tietysti seurakunnan jäsen eli

⁵² Visala 2007, 152.

⁵³ Häkkinen 2010, 156.

⁵⁴ Häkkinen 2010, 157.

⁵⁵ Häkkinen 2010, 157.

⁵⁶ Spännäri 2008, 202.

hänelle on itsestään selvää kuulua seurakuntaan ja kirkkoon, vaikka omien sanojensa mukaan ei kuitenkaan ole uskovainen. Gallup ecclesiastica (2019) ilmenee, että noin puolet suomalaisista identifioituu luterilaiseksi ja 60 % kristityiksi. Näistä kristityiksi identifioivista ihmisistä vain 44 % määrittelee itsensä uskovaksi.⁵⁷ Eli kirkkoon kuulumisen tai kristityksi määrittelemisen ei yksistään määrittele yksiselitteisesti ihmisen uskoa tai hengellisyyttä.

Helenan lisäksi Johannes, Kaarina ja Aino kertovat avoimesti kuuluvansa Suomen evankelisluterilaiseen kirkkoon, mutta aineiston perusteella eivät ole kovin hengellisiä, lukuun ottamatta Ainoa, joka kertoo useasti esimerkiksi rukouksen tärkeydestä. Suomessa kirkkoon kuulumisen on nähty perinteenä ja osana identiteettiä, eikä kannanottona omasta hengellisyydestä.⁵⁸ Mikä huomataan myös aineiston ikäihmisten kommentaateista. Kirkolliset toimitukset ovat olleet monesti yksi tärkeimmistä motivaatioista kuulua kirkkoon. Vuoden 2011 Gallup Ecclesiastica -kyselyssä ilmeni, että 89 % yli 65- vuotiaista piti tärkeänä tai jopa erittäin tärkeänä kuulua kirkkoon hautaan siunaamisen takia.

Eila ilmoittaa muiden lailla olevansa luterilainen ja kuuluvansa kirkkoon. Hän kuitenkin kertoo kirkkoon kuulumisen ilmoittamisen yhteydessä siitä, että hänet on kastettu aikoinaan tähän kirkkoon. Kasteella on merkittävä rooli kirkolle, sillä sen kautta liitytään jäseneksi seurakuntaan. Kasteen sakramenttiin rakentuu kirkon jäsenyys sekä sillä on myös yhteisöllinen puoli, sillä kasteen myötä kirkko muodostuu yksilöä kantavaksi tekijäksi sekä muihin jäseniin yhdistäväksi osapuoleksi.⁵⁹

Maria korostaa oman seurakuntansa merkitystä ja kertoo seurakuntayhteyden olleen hänelle erittäin tärkeää koko elämänsä ajan. Hän korostaa yhteisön merkitystä. Marialle on tärkeää, että seurakunta kokoaa ihmisiä yhteen ja hän kokee yhdessäolon voimavarana. Maria kertoo seurakuntayhteyden tärkeydestä, kun ryhmässä oli keskustelua ikääntymisestä ja elämänmuutoksista.

Minulla on ollu sitten tässä ihan koko elinikäisenä aikana tämä seurakuntayhteys hirveän tärkeä asia ja nytkin, niin se on semmonen voimavara olla tuolla yhdessä (Maria)

Yhteisöllisyys nähdään uskonnon keskeisimpänä asiana. Kirkon jäsenyyteen kuuluu olennaisena yhteisöllisyys.⁶⁰ Seurakuntayhteydellä on kokoava merkitys. Seurakuntaan kuulumisen tuo

⁵⁷ Salomäki, Hytönen, Ketola, Salminen & Sohlberg 2020, 69.

⁵⁸ Hytönen, Ketola, Salminen & Salomäki 2014, 8.

⁵⁹ Hytönen, Ketola, Salminen & Salomäki 2014, 25.

⁶⁰ Häkkinen 2010, 217.

ikäihmiselle yhteisöllisyyttä, turvallisuutta sekä pysyvyyttä.⁶¹ Seurakunta yhdistää monia ihmisiä ja esimerkiksi kirkkokahveilla pääsee pitämään yhteyttä muiden seurakuntalaisten kanssa. Nämä yhteydet ja ihmiset voivat olla joidenkin yksinäisten ainoita kontakteja ja piristyksiä. Yhteisöllisyys on monelle syy käydä seurakunnan järjestämissä tapahtumissa ja tilaisuuksissa. Lähetyspiireissä ja kerhoissa käyvät yleensä samat vakiojäseneet.

4.2. Hartauksien ja jumalanpalveluselämän merkitys ikäihmisille

Suurin osa ikäihmisistä kuunteli tai pyrki kuuntelemaan aamuhartauden. Osalle ikäihmisistä aamuhartaudet kuuluivat jokapäiväiseen arkirytmiin. Aamuhartauksia on mahdollista kuunnella esimerkiksi Yle Radio 1, jossa hartauksia on maanantaista lauantaihin klo 6.15 sekä 7.15.⁶² Samalta radiokanavalta on mahdollista kuulla myös iltahartaudet.⁶³ Liisa kertoo kuuntelevansa jokaisena aamuna aamuhartauden. Jokapäiväiset rutiinit tuovat sisältöä ja mielekkyyttä arkeen. Samoin muut kuten Eila, Aino ja Taimi ilmoittivat kuuntelevansa aamuhartauden. Aineistosta kävi myös ilmi, että aamuhartauden välistä jääminen oli harmittava tilanne.

Hartauksien lisäksi jumalanpalvelukset olivat keskeisessä roolissa ikäihmisien hengellisyydessä. Jumalanpalvelukset ovat keskeisin kristillinen rituaali, millä on suuri merkitys ihmisille. Jumalanpalveluselämä ja kirkon oppi ovat vuorovaikutuksessa keskenään tiukasti, sillä jumalanpalvelukset heijastavat kirkon uskoa ja lisäksi sen painotukset muokkaavat tapaa, jolla tulkitaan uskoa.⁶⁴

Kirkossa käymisestä voi tulla iso osa yksilön elämää ja identiteettiä.⁶⁵ Esimerkiksi Kaarina kertoo käyvänsä kirkossa. Kaarinan tavoin Liisa kertoo käyvänsä kirkossa säiden salliessa. Hän myös muistelee käyneensä miehensä kanssa aiemmin lähes joka sunnuntai kirkossa. Jumalanpalvelukset on koettu tärkeäksi ja niissä käyminen on muodostunut osalle ikäihmisistä jatkuvaksi perinteeksi. Kristityille yhteiset jumalanpalvelukset ovat olleet melkein pä itsestäänselvyys.⁶⁶

Mieheni kanssa käytiin kirkossa aina pyhäisin. Melkein viikottain, aina käytiin jumalanpalveluksessa (Liisa).

⁶¹ Ervasti-Inkala & Jokiranta 2013, 13.

⁶² <https://evl.fi/verkkokirkko/hartaudet/aamuhartaudet> viitattu 9.2.21

⁶³ <https://evl.fi/verkkokirkko/hartaudet/iltahartaudet> viitattu 9.2.21

⁶⁴ Kotila 2000, 12.

⁶⁵ Vartiainen 2015, 68.

⁶⁶ Kotila 2000, 12.

Jumalanpalvelus on seurakunnan elämän keskus. Kirkko on määritellyt jumalanpalveluksen uskon pitoina, jossa seurakunta on kokoontunut yhteen saamaan hengen ravintoa. Jumalanpalveluksessa on kyse Jumalan tuoman pelastuksen sekä muiden Hänen suurten tekojensa muistamisesta ja samalla myös tulevan taivas elämän viettämisestä.⁶⁷

Jumalanpalveluksissa käyminen ja ehtoollisen viettäminen ovat useille ikäihmisille hengellisen elämän ravintoa. Esimerkiksi mahdollisuus viettää kotona ehtoollista voi olla todella merkityksellistä.⁶⁸ Ainoastaan Liisa ja Martta mainitsevat aineistossa ehtoolliselle osallistumisen. Liisa kertoi käyneensä ehtoollisella viimeksi kiirastorstaina. Martan ehtoollinen nousee esille, kun hän kertoo sotainvalidien retkipäivästä. Liisa kertoo myös odottavansa, että pääsee menemään taas kirkkoon heti säiden parannuttua. Ehtoollisella on nähty olevan suuri merkitys kristityille. Se nähdään kirkon jumalanpalveluksen ytimenä.⁶⁹

Jumalanpalvelukset aina pyhäaikaan, jos tulee lautain. Kiirastorstaina käyn viimeks ehtoollisel ja jumalanpalveluksen kuuntelen kans (Liisa).

Osallistuminen jumalanpalveluksiin on ollut Suomessa passiivisista kansainvälisellä mittapuulla. Suomalaisille on tyypillistä käydä kirkossa etenkin juhlapyhinä, kuten jouluna ja pääsiäisenä. Radiosta tai televisiosta esitettyjen jumalanpalveluksia seuraa moninkertainen määrä ihmisiä.⁷⁰ Radio- ja televisiojumalanpalvelukset ovat erittäin tärkeä osa vanhuksen hengellisyyttä.⁷¹ Nämä jumalanpalvelusmuodot ovat suosittuja ja esimerkiksi vuonna 2007 televisio jumalanpalveluksilla oli keskimäärin 153 000 katsojaa ja radio palveluksia kuunteli keskimäärin 224 000 ihmistä.⁷²

Monet aineiston ikäihmisistä kertoivat katselevan jumalanpalveluksia televisiosta. Monelle syy niiden katseluun on logistiset, sillä kirkkoon voi olla pitkä matka ja liikkuminen on huonoa. On paljon helpompi viettää jumalanpalvelusta kodin piirissä, vaikka se tarkoittaa, ettei ole mahdollista saada ehtoollista. Jumalanpalvelukset ovat tärkeitä ikäihmisille, vaikka paikan päälle ei olisi mahdollista mennä ja osallistuminen tapahtuukin etänä. Aineistosta kävi ilmi, että ikäihmiset eivät olleet tyytyväisiä televisio jumalanpalvelusten määrään. Eila esimerkiksi ihmetteli, että onkohan rahat loppu tai vähissä kun luterilaista kirkkoa ei ole näkynyt televisiossa pitkään aikaa.

⁶⁷ Vartiainen 2015, 45.

⁶⁸ Gothoni 2014, 106.

⁶⁹ Pihkala 2003, 224.

⁷⁰ Heino 1997, 45.

⁷¹ Sariola 2011, 146.

⁷² Häkkinen 2010, 184.

Ja sitten noi jumalanpalvelukset, niin aina pääs sitte kirkkoon. Minulla iso televisio, mistä minä nään jumalanpalveluksen silloin, kun se tulee (Aili).

Myös muulla seurakunnan toiminnalla on tärkeä merkitys. Seurakuntatilaisuudet ovat suosittuja niissä käy moni ihminen. Suomalaiset käyvät lähes yhtä useasti, jossain muussa kirkon toiminnassa kuten kerhoissa, kuin jumalanpalveluksissa.⁷³ Seurakunnat järjestävät esimerkiksi raamattukerhoa - ja luentoja, erilaisia musiikkitilaisuuksia, hartaushetkiä, kirkkojuhlia, seuroja ja kinkereitä ja seurakuntailtoja.⁷⁴ Kirkko ja sen eri toimialat toimivat monipuolisesti ja uudistuvasti. Aiemmin kirkon toiminta on keskittynyt evankeliumin julistamiseen, mutta toiminta on muuttunut enemmän sosiaaliseen toimintaan.⁷⁵ Kirkon toiminnan laajeneminen uusiin muotoihin on tavoittanut, sellaisia ihmisiä, jotka eivät osallistuisi perinteisiin kirkollisiin toimintoihin.⁷⁶ Se käy ilmi myös aineistosta, sillä monet ikäihmiset, jotka eivät maininneet paljoa tai ollenkaan omasta hengellisyydestään, kävivät kuitenkin seurakunnan järjestämässä erilaisissa tilaisuuksissa.

Monet aineiston naisista osallistuivat erilaisiin seurakunnan toimintaan ja kerhoihin. Esimerkiksi Eila kertoi osallistuvansa seurakunnan järjestämään raamattukerhoon. Aino oli yhtä lailla mukana seurakunnan kerhotoiminnassa, mutta ei määrittele kerhonsa teemaa tarkemmin. Seurakunnat järjestävät monenlaista kerhotoimintaa vanhuksille. Aino kertoo osallistuvansa kerhotoimintaan ryhmäkeskustelu kerralla, jonka teemana oli oikeuteni valita. Teemaan kuului oikeuksista puhuminen sekä tulevaisuuden näkökulmasta. Ainon kommentin taustalla näkyy kerhon merkityksellisyys ja että hänen on mahdollista osallistua sinne, vaikka kunto on huonontunut eikä kaikkea pysty enää hoitamaan itse. Kerhon myötä hän kokee olevansa kykenevä yksilö.

Se uskonnollinen aiheinen kerho, mikä on minulle tärkeää (Aino).

Kerhojen lisäksi aineistosta selvisi, että ikäihmiset kävivät muissakin seurakunnan toiminnoissa. Maria kertoo lähetyspiiristään, jossa hän on ollut vuosia mukana. Samalla hän kertoo seurakuntayhteydestään, joka on hyvin vahva. Hän on toiminut seurakunnassa erilaisissa palvelutehtävissä, jotka ovat lisänneet merkityksellisyyttä elämään.

⁷³ Häkkinen 2010, 185.

⁷⁴ Häkkinen 2010, 185.

⁷⁵ Häkkinen 2010, 193.

⁷⁶ Häkkinen 2010, 193.

Martta ja Kaarina puhuivat muiden naisten lailla erilaisista seurakunnan tapahtumista, jossa olivat olleet mukana. Kaarina kävi tavallisten jumalanpalveluksien lisäksi seuroissa. Sekä ilmeisesti vähän kaikkennäköisissä tapahtumissa, jota järjestetään sen alueen asukkaille ja seurakunnan jäsenille. Martalle tärkeää oli sotainvalidi yhdistyksen asiat sekä hän kertoi heidän omasta papistaan. Yhdistyksen jäsenille järjestetään myös seurakunnan toimesta päiviä, jossa on hartaustoimintaa sekä ehtoollinen.

niin meillä on seurakunnan kanssa sellainen kaks kertaa vuodessa sellainen niin sanottu virkistyspäivä, sen viimeisen rukouksen ja ehtoollisen jälkeen lähdettiin kotiin. Seurakuntakeskus, meillähän oli tässä just ihan äskettäin. Meillähän on oma pappi, sotainvalidipappi (Martta).

Aili puhui useasti kirkosta sekä pelastusarmeijasta ja siitä, että ne olivat olleet ainoa hupi hänen nuoruusaikanaan, eikä missään muissa edes käyty. Hän puhuu pelastusarmeijasta useaan otteeseen, joten selvää on, että hän on ollut vahvasti mukana toiminnassa ja auttamassa huonompiosaisia.

4.3. Virsien merkitys

Virret ovat uskonnollisia lauluja, mitä kristittyjen on mahdollista laulaa hartaustilaisuuksissa kuten jumalanpalveluksissa, erilaisissa toimituksissa esimerkiksi hautajaisissa sekä harjoittaessa omaa uskoa.⁷⁷

Virsien tehtävä on hengellinen. Ne ruokkivat, vahvistavat ja ohjaavat veisaajien sydämiä.⁷⁸ Virsien tehtävä ilmenee myös Raamatun sanan välittämisenä, seurakunnan sekä oman uskon ja rukouksen ilmaisemisenä, kristinuskon opettamisena, unohtamatta sielunhoidollista puolta, esimerkiksi mielialan kohottamista.⁷⁹

Monet aineistosta ilmaisivat virsien tärkeydestä itselle. Esimerkiksi Veikko kertoo hengellisyytensä merkityksensä perustuvan täysin virsiin. Jenni Spännäri huomasi väitöskirjatutkimuksessaan, että vanhusten teologiset ajatukset sekä näkemykset Jumalasta ja maailmasta olivat virsien perua.⁸⁰ Veikon tapauksessa Spännärin huomio käy toteen. Aineistosta käy ilmi, että Veikon kristilliseen uskoon vaikuttaa ainoastaan juuri virret sekä joka iltaiset rukoustoimet. Muuta hän ei kristillisestä hengellisyydestään sano, vaan muu painotus on joogassa.

⁷⁷ Kääriäinen 2015, 4.

⁷⁸ Sariola 2011, 151.

⁷⁹ Kääriäinen 2015, 5.

⁸⁰ Spännäri 2008, 237.

Aineistosta käy ilmi, että osalle ikäihmisistä virret ovat erityisen tärkeitä. Virsien sanat ja sävelet ovat jääneet lapsuudesta muistiin. Aiemmin todettiin jo, että lapsuuden uskonnollisilla kokemuksilla on suuri merkitys.

On huomattu, että virsillä ja erilaisilla hengellisillä lauluilla on suuri merkitys ikäihmisten rukouselämässä.⁸¹ Taimi ja Eila kertoivat oman virsi innostuksen lähteneen lapsuudesta. Taimin tapauksessa isoäiti oli häntä opettanut ja vienyt virsien maailmaan, jota hän oli itse mielellään myös jatkanut. Virsiin liittyy erilaisia muistijälkiä, esimerkiksi niihin ihmisiin kenen kanssa niitä on laulettu ja millaisia erilaisia tilanteita niiden yhteydessä on koettu.⁸² Vanhat muistot virittyvät tuttujen sävelmien myötä. Virret yhdistävät sukupolvia yhteen sekä ne kannustavat kiittämään ja muistamaan omia läheisiä.⁸³

Mut mie olen, minun täytyy sanoa, että minulla on virret minun lapsuuteni musiikki, ja se on jäänyt minulta mummolta perua, ja sitä tietä minä oon jatkanu (Taimi).

Virsillä on terapeuttiivinen ja rauhoittava vaikutus ihmisiin, etenkin kun virren sanat ja sävelmät ovat lapsuudesta asti olleet tuttuja.⁸⁴ Eila muisteli virttä, jonka hänen isänsä oli opettanut hänelle lapsena. Hän kertoo, myös kuinka isä oli enemmänkin, opettanut lapsiaan laulamaan virsiä. Virsien avulla vanhemmat pystyvät pyytämään Jumalalta suojausta ja johdatusta jälkikasvulleen. Vanhempi voi saada myös mielenrauhaa, että jokin häntä suurempi voima on auttamassa kasvatustyössä.⁸⁵

Isähän laulatti meitä, kun meitä on viis sisarusta, niin isä istui pöydän päähän, kun eihän me kaikki osattu vielä vissiin lukeakaan, niin isä alko laulaan ja sinne mentiin mukaan ja siinä niitä oppi monta virttä jo osas ennen, kun kouluun meni. Nyt on, myöhemmin minua huvitti se, että on se joku asia, kun välähtää mieleen, niin se on, mikäs se nyt on, käy yrttitarhassa polku. Onks se tuota, isähän opetti meille sen (Eila).

Virret ovat myös oiva yhdistävä tekijä ihmisten ja kirkon välillä.⁸⁶ Yhteys virsiin alkaa jo elämän alkuvaiheissa, kun lapsi mahdollisesti kastetaan kristillisen seurakunnan yhteyteen, kummit ja sukulaiset opastaa virsien avulla elämän alkuun. Myös vastakkaisella puolella elämää virret ovat

⁸¹ Sariola 2011, 133.

⁸² Kääriäinen, 2015, 34.

⁸³ Kääriäinen 2015, 35.

⁸⁴ Martikainen 2003, 249.

⁸⁵ Kääriäinen 2015, 35.

⁸⁶ Spännäri 2008, 236.

vahvasti läsnä, kun ihmistä saatetaan viimeiselle matkalle, läheiset laulavat virsiä.⁸⁷ Virret kantavat läpi elämän ja Spännäri oli omassa väitöskirjatutkimuksessaan huomannut, että vielä kuolinvuoteella ihmiset olivat muistelleet virsiä.⁸⁸

4.4. Raamattu sekä muu hengellinen kirjallisuus ikäihmisten hengellisyydessä

Hengellisyyteen kuuluu vahvasti uskonnollinen ajattelu ja uskonnolliselle ihmiselle on tyypillistä korostaa oman pyhän kirjan sanomaa ja Jumalan luonnetta.⁸⁹ Kristinuskossa ajatellaan Jumalan puhuvan ihmisille Raamatun kautta ja, että Raamattu on ihmisille todistus Jumalan toimisesta historiassa ja tässä maailmassa.⁹⁰ Luterilaisen kirkon piirissä perinteisesti Raamattua käytetään hengellisenä lukemisena, mihin kuuluu, että sitä luetaan rukoillen ja uskoen siihen, että tekstin perussanoma välittyy lukijalle. Perussanomalla tässä tapauksessa tarkoitetaan Kristusta ja Jumalan armoa, rakkautta ja lohdutusta.⁹¹

Raamattu nähdään yleisesti yhteisön keskeisenä historian ja normien symbolina. Sen kautta voidaan liittyä omaan kulttuuriin ja joukkoon.⁹² Raamatun luku ei noussut esille niin vahvasti aineistosta, kuin esimerkiksi virret. Kuitenkin Raamattu nähtiin tärkeänä. Muutama aineiston ikäihmisistä kuitenkin kertoi hyvin avoimesti lukevansa Raamattua. Gallup Ecclesiastica 2015 mukaan 14 % suomalaisista lukee Raamattua vähintään muutaman kerran kuukaudessa.⁹³

Aiemmin oli käsittelyssä seurakuntayhteys ja siellä kävi ilmi, että esimerkiksi Eila osallistui seurakunnan järjestämään Raamattukerhoon. Aino kertoi lukevansa Raamattua ja koki sen itselleen hyvin tärkeäksi. Ainon kommentti ilmeni, kun ryhmän keskustelun aiheena oli tärkeät arvot ja asiat arjessa, johon hän oli kertonut uskonnollisuudella olevan paljon merkitystä ja se ilmenee arjessa esimerkiksi Raamatun lukemisella. Raamatun merkitys Jumalan sanana korostuu siinä, että ihmisen on mahdollista käydä dialogia Jumalan kanssa.⁹⁴

Taimi ja Aili kertovat lukevansa paljon muuta hengellistä kirjallisuutta. Gallup ecclesiastica (2015) mukaan 16 % suomalaisista lukee hengellistä kirjallisuutta vähintään muutaman kerran kuukaudessa.⁹⁵ Taimi on lukenut erilaisia hengellisiä kirjoja koko elämänsä ajan. Aili kertoo lukevansa monenlaisia ”uskontojuttuja” paljon. Hengellisellä lukemisella tarkoitetaan sellaisen

⁸⁷ Hynninen 1993, 5.

⁸⁸ Spännäri 2008, 237.

⁸⁹ Kuula, Nissinen & Riekkinen 2008, 303

⁹⁰ Kuula, Nissinen & Riekkinen 2008, 304.

⁹¹ Kuula, Nissinen & Riekkinen 2008, 308.

⁹² Spännäri 2008, 204.

⁹³ Ketola, Hytönen, Salminen, Sohlberg & Sorsa 2016, 78.

⁹⁴ Veijola 2003, 209.

⁹⁵ Ketola, Hytönen, Salminen, Sohlberg & Sorsa 2016, 78.

materiaalin lukemista, joka käsittelee kristillisen uskon ydin asioita. Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa hengellinen lukeminen tarkoittaa pääasiassa Raamattua, Katekismusta ja virsikirjaa mutta muutakin hengellistä kirjallisuutta on.⁹⁶

Kyl mie paljon tot hengellist kirjallisuutta oon kirjoja ja kaikkia tollaisia ni, mie oon niitä luku kautta ikäni ihan (Taimi).

4.5. Rukouksen merkitys ikäihmisen hengellisyydessä

Rukous voidaan nähdä kristillisen hengellisyyden ytimenä. Se voi esimerkiksi olla huokauksia Jumalalle ilman sanoja tai sanoilla, ääneti tai äänellisesti, yhdessä tai yksin. Kiireellisen arjen keskellä rukous luo voimaa ja tyyneyttä.⁹⁷ Rukoilu on suosittu uskonnon harjoittamisen muoto ja yksityinen uskonnollisuuden painopiste on rukoilemista, etenkin sanattomassa rukouksessa.⁹⁸ Gallup ecclesiastican (2015) mukaan 25 % suomalaisista rukoilee päivittäin ja yli puolet vähintään kerran vuodessa.⁹⁹ Myös aineistosta kävi ilmi, että monet ikäihmiset rukoilivat päivittäin.

Rukous voi antaa ikäihmiselle erilaisia viestimisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia, toimimaan yhteisössä.¹⁰⁰ Aamu -ja iltarukoukset jaksottavat päivän kulkua ja ne liittyvät rukoilijan tiettyyn perinteeseen, jossa rukous on ollut osa sitä ja siihen mistä se on opittu.¹⁰¹ Iltarukouksella on pitkä historia ja merkitys suomalaisessa kristillisyydessä.¹⁰² Veikko kertoo rukoilevansa joka ilta. Hänellä on tietty kaava, jonka mukaan hän rukoilee. Aluksi siihen kuuluu omaa rukousta, mitä seuraa Isä meidän -rukous ja lopuksi vielä Herran siunaus. Veikon puheesta ei käy ilmi tarkoittaa oma iltarukouksen säe, jotakin tiettyä iltarukousta vai onko se niin sanottua vapaata puhetta Jumalalle.

No minä luen iltarukouksen aina oman säkeen siinä, ensistään ja sitten tuota, Isä meidän -rukous ja sitten herran siunaus, että kolme tulee jälekkäin. Se on jokailtainen ihan (Veikko).

⁹⁶ Martikainen 2003, 245.

⁹⁷ Häyrynen 2003, 259.

⁹⁸ Salomäki, Hytönen, Ketola, Salminen & Sohlberg 2020, 179.

⁹⁹ Ketola, Hytönen, Salminen, Sohlberg & Sorsa 2016, 78.

¹⁰⁰ Spännäri 2008, 14.

¹⁰¹ Spännäri 2008, 198.

¹⁰² Sariola 2011, 188.

Monelle iltarukous juontaa juurensa lapsuudesta ja seuraa läpi elämän, vanhuuteen saakka.¹⁰³ Suomalaiseen perinteeseen on kuulunut iltarukous, mikä käy ilmi myös Gallup ecclesiastica (2015) kyselystä, jonka mukaan kahdelle kolmesta suomalaiselle on opetettu lapsena iltarukous. Myös Aineistossa iltarukous nousi esiin monille vanhuksille vakiintuneena, jopa lapsuudesta asti perittynä tapana. Esimerkiksi Liisa kertoo rukoilevansa iltarukouksen jo lapsesta saakka. Liisa kertoo myös rukoilevansa joka aamu, päivittäisten iltarukouksien lisäksi.

Mie oon ihan lapsesta lähtien rukoillut iltarukoukset (Liisa).

Jenni Spännärin mukaan rukous, joka on osa rutiinia ja tapaa, kertoo mahdollisesti siitä, että tietyt samat asiat koetaan merkityksellisenä ajasta riippumatta. Esimerkiksi ilta- ja aamurukouksiin liittyy vahvasti samankaltaisia yleisiä asioita, jotka sopivat päivään kuin päivään.¹⁰⁴ Hetkirukouksiin kuten ruoka-, aamu- ja iltarukouksiin liittyy myös turvan tunnun hakua, sillä usein ne voivat vähentää pelon tunnetta sekä luoda kuvan rukoilijalle, ettei pahoja asioita tapahdu.¹⁰⁵ Rutiinit antavat rukoilijalle Spännärin mukaan kiitollisuutta, turvaa sekä rauhaa.¹⁰⁶ Aili kertoo rukoilevansa iltaisin ja ruokailujen yhteydessä. Hän kertoo niiden juontuneen lapsuuteensa saakka ja on sanonut, ettei lapsena opitut asiat lähde elämästä koskaan pois. Myöhäisemmällä iällä rukoiluun vaikuttaa todella paljon kristillinen kotikasvatus. Lapsena rukoukset oppineet ja sen tavaksi ottaneet rukoilevat todennäköisesti myös aikuisenakin.¹⁰⁷

Vastuu uskonnollisuudesta esimerkiksi perheen puolesta rukoilu ja perinteiden siirto on usein ikäihmisille todella tärkeää ja se rooli on nähty antavan merkityksellisyyttä elämään.¹⁰⁸ Esimerkiksi Liisa rukoilee päivittäin itsensä ja läheistensä puolesta. Erityisesti hän rukoilee, että hänen läheisensä pelastuisivat ja pääsisivät taivaaseen.

Mie kyllä rukoilen sitä aina. Tällä hetkel mie rukoilen joka ilta. Mie oon ihan lapsesta lähtien rukoillut iltarukoukset. Toivon kyllä, että taivaan ovi avautuisi miulle ja sitä pyydän ja rukoilen. Samaa pyydän iltarukouksessa aina omaisillekin. Niitä ei kovin paljon ole, mutta niille vähillekin toivon sitä. Se on se oikea paikka (Liisa).

¹⁰³ Sariola 2011, 188.

¹⁰⁴ Spännäri 2008, 198.

¹⁰⁵ Spännäri 2008, 199.

¹⁰⁶ Spännäri 2008, 200.

¹⁰⁷ Salomäki, Hytönen, Ketola, Salminen & Sohlberg 2020, 153.

¹⁰⁸ Tervo-Niemelä 2018, 148.

Aineistossa rukouksesta oli puhuttu laajasti. Eräät näistä ikäihmisistä olivat puhuneet erityisen paljon rukoilusta ja sen merkityksestä. Rukouksesta puhumiseen liittyi vahvasti merkityksellisyys, luottamus Jumalaan sekä ihmeellisyys. Esimerkiksi Taimi kertoo saaneensa uskomattomia rukousvastauksia elämänsä aikana.

No en minä muuta tiä mutta kyllä sellasii niin ihmeellisii rukousvastauksia tulee, että se on jotain ihan niin sanomatonta et ei sitä usko (Taimi).

Rukoushan on aina hyvä. Taivaan isä auttaa silloin aina (Liisa).

niin kyllä se on minulle hirveän tärkeetä rukoukset (Aino).

Rukouksia oli laajasti erilasiin tilanteisiin. Aineistosta löytyi esimerkiksi kiitos- ja pyyntörukouksiin liittyviä lauseita. Kiitosrukouksia ilmeni aineistossa, myös Liisan kommentti kiitän Luojaa, ilmeni useasti. Monet sanoivat kesken lauseen kiitoksen Jumalalle, että olivat selvinneet elämän vaikeuksissa. Kiitosta esitettiin myös läheisten kärsimysten loppumisesta ja esimerkiksi sodan päättymisestä.

Minä en ossaa mittää muuta ku, just Taivaan issää kiittää, että saisin olla niin kauan terveenä (Kyllikki).

Helena kertoi, ettei rukoile päivittäin, mutta kuitenkin ajatuksen tasolla kokee tyytyväisyyttä elämäänsä. Rukoukset eivät perustu ihmisen aktiiviseen toimintaa ja se on ollut olemassa jo ennen, kun rukoilija on sanonut sanaa tai huokausta.¹⁰⁹ ”Moni aikamme ihminen etsii sydämen huokauksista voimaa uskon, toivon ja rakkauden toteuttamiseen. Näin tehdessään hän yhtyy lukemattomien rukoilijoiden joukkoon.¹¹⁰ Samaa myös Helena on tehnyt. Usein kuvitellaan rukouksen olevan kädet ristissä tapahtuvaa ääneen puhumista, mutta se voi olla muutakin. Ei ole olemassa yhtä ainoaa eikä oikeata tapaa rukoilla. Helenan tavoin, monet ymmärtävät rukouksen rajallisena esimerkiksi yksinkertaisesti pyyntönä, kiitoksena tai ylistyksenä. Tiivistettynä rukousta ajatellaan Jumalan puhutteluksi.¹¹¹

¹⁰⁹ Häyrynen 2003, 261.

¹¹⁰ Häyrynen 2003, 265.

¹¹¹ Kotila 200, 19.

Täytyy kyllä vaan ihan rehellisesti sanoa se, että en mä päivittäin mitenkään rukoile, mutta monesti mä iltasella kyllä, mulle jää se ajatus mieleen, että no olipas tää taas kohtuullisen hyvä päivä (Helena).

4.6. Perheen ja suvun merkitys ikäihmisen hengellisyydessä

Ikäihmisen hengellinen elämä on jo pitkään kuljettu matka, joka on alkanut lapsuudesta. Lapsuuden hengellistä elämää ovat olleet muun muassa kaste, kodin kristillinen henki ja kasvatust. Voi kuitenkin olla mahdollista, etteivät kaikki lapsuuden hengellisyyteen liittyvät muistot ole hyviä, uskonkasvatust on voinut olla ankaraa tai sitä ei ole ollut ollenkaan.¹¹²

Useille ikäihmisille uskonto ja hengellisyys ovat olleet tärkeitä koko elämän ajan, mikä tarkoittaa, että he ovat kiintyneet sellaisiin arvoihin, jotka eivät ole riippuvaisia elämäntilanteista tai yhteiskunnan kehityksestä.¹¹³ Esimerkiksi luottamus Jumalaan on voinut pysyä samana koko elämän ajan, vaikka matka on voinut olla myrskyisä ja onneton. On opittu, että Jumalaan voi turvata elämänvaiheista -ja tilanteista riippumatta. Jumalan läsnäolon tunteminen voi viedä myös takaisin lapsuuteen ja niihin hetkiin, kun on ollut hyvä ja turvallista olla. Esimerkiksi Eila on kokenut itselleen erittäin tärkeäksi joka iltaiset rukoukset. Ne ovat olleet samoja jo lapsesta saakka ja ne yhdistävät hänet vielä edesmenneisiin vanhempiinsa. Hän miettiikin, kumpi vanhemmista on opettanut rukoukset ja kysyisi heiltä asiasta, jos he olisivat vielä elossa.

että nyt jos vielä isä tai äiti eläin, niin kysyisin, että kuka sen iltarukouksen meille opetti (Eila).

Perheeltä opittujen hengellisten asioiden lisäksi, kirkko voi esimerkiksi yhdistää ihmiset aiempiin sukupolviin, jotka myös kävivät siinä samassa kirkossa ja osallistuivat samanlaisiin tilaisuuksiin, mitä aiemminkin on ollut.¹¹⁴ Monesti myös seurakunnantilaisuuksiin mennään yhdessä sukulaisten ja perheen kanssa kunnioittamaan juuri näitä perinteitä. On huomattu, että uskonnollinen perinteensiirto on vahvasti kiinni sukupuolesta ja siihen liittyvistä rooleista. Uskonnoilla on ollut tärkeä tehtävä luomaan ja ylläpitämään erilaisia sukupuolirooleja.¹¹⁵ Vanhemmilta tai esimerkiksi isovanhemmilta peritään hengellistä kasvatusta ja kristillisiä arvoja. Etenkin läntisessä

¹¹² Sariola 2011, 141.

¹¹³ Spännäri 2008, 204.

¹¹⁴ Spännäri 2008, 206.

¹¹⁵ Tervo-Niemelä 2018, 149.

protestanttisissa kirkoissa uskonnollinen perinteensiirto on ollut äitien harteilla. Äitien perinteinen tehtävä on ollut opettaa ja pitää huolta lapsien uskontokasvatuksesta. Tutkimuksessa (Monikasvoinen kirkko 2008) suomalaisten uskonnollisesta perinteensiirrosta on käynyt sama ilmi. Yli puolet vastanneista kertoivat uskonnollisen kasvatukseen tulleen äidiltä tai isoäidiltä, joka oli vastaus lähes puolella vastanneista.

Minulla on virret minun lapsuuteni musiikki, ja se on jäänyt minulta mummolta perua, ja sitä tietä minä oon jatkanu (Taimi).

Samoin myös aineistosta löytyi ihmisiä, joiden uskontokasvatus oli ollut isoäidin varassa. Erityisesti naispuolisten isovanhempien panos lastenlasten kasvatukseen ja hoivaan on erityisen merkittävää lapsen uskonnolliseen kasvatukseen.¹¹⁶ Taimi kertoo virsien olleen hänen lapsuudessaan vahvasti läsnä. Sen merkitys on ollut suuri hänelle, sillä ne ovat kulkeneet hänen mukanaan koko elämän. Taimi ei mainitse omiin lapsiinsa liittyvää uskontokasvatusta tai sitä onko hän jatkanut isoäitinsä tiellä omien lapsiensa kanssa. Mutta yleensä opitut sukupuoliroolit siirtyvät ja uusiutuvat seuraavassa sukupolvessa. On nähty, että uskonnollinen aktiivisuus on yleisesti periytynyt. Esimerkiksi ”naisen uskonnollista aktiivisuutta aikuisuudessa selittää ennen kaikkea äidin aktiivisuus, kun taas miehen aktiivisuutta selittää enemmän isän aktiivisuus.¹¹⁷ Samoin myös isoäidin uskonnollisuudella on erityisesti vaikutusta tytön uskonnolliseen aktiivisuuteen.

Monikasvoinen kirkko 2008 tutkimuksessa kävi ilmi, että ainoastaan noin kolmas osa vastaajista koki isänsä olleen osallisena uskonnolliseen kasvatukseen. Eila oli aineistosta ainoa, joka mainitsi erikseen isänsä opettaneen uskonnollisuudesta jotain. Hän kertoi isänsä laulaneen heille virsiä, ja lopulta myös kaikki olivat liittyneet laulamaan yhdessä.

Virren mikäs se nyt on, käy yrttitarhasta polku. Onks se tuota, isähän opetti meille sen (Eila).

Sukupuolten väliset erot tulevat jatkossa pysymään mahdollisesti samana, sillä Gallup Ecclesiastican 2007 tutkimuksen mukaan vain joka seitsemäs nuorista aikuisista miehistä arvioi

¹¹⁶ Spännäri 2018, 157.

¹¹⁷ Tervo-Niemelä 2018,149.

antavansa uskontokasvatustaan mahdollisille lapsilleen. Naisten lukumäärä oli korkeampi, sillä joka kolmas nuorista naisista arvioi antavansa tuleville lapsilleen uskonnollista kasvatusta.¹¹⁸

Monet ikäihmisistä mainitsi vanhempiensa olleen uskonnollisia tai, että heille oli tärkeää noudattaa kristillisiä elämäntapoja. Vaikka kaikki eivät mainitse tarkkoja ja tiettyjä opittuja asioita, saa vastauksista sellaisen kuvan, että uskonnollisella kasvatuksella on silti ollut merkitystä. Esimerkiksi alla Veikko toteaa oppineensa vanhemmiltaan oikeudenmukaisuutta sekä sen, ettei muista ihmisistä puhuta pahaa. Hän kertoo vanhempiensa olleen hengellisiä ja kovia käymään kirkossa, jonka myötä myös kotielämä oli kristillistä.

Meidän isä ja äiti oli vähän hengellisiä, sakeesti käytiin kirkossa ja sillä tavalla ja kotielämä oli sen mukainen kanssa, että siellä ei kiroiltu eikä pahaa sanna sanottu kenestäkään. Se on perintönä tullu sieltä (Veikko).

Osa, kuten Aili kokee lapsena opittujen asioiden olevan erittäin tärkeitä. Hän sanoo, ettei opittu Isän siunaus putoa missään vaiheessa elämää pois. Aineistosta myös ilmenee, että Aili on hyvinkin hengellinen ja perillä hyvin kirkon opetuksesta ja esimerkiksi hän korostaa sitä, että Jeesus on kuollut ristillä ihmisten syntien vuoksi sekä, että pelastus tapahtuu ainoastaan yksin armosta ja yksin Kristuksen tähden. Hengellisyys on tässä tapauksessa hyvinkin vanhemmilta peruttua. Elämän kulkiessa on tyypillistä pyrkiä niihin arvoihin ja asenteisiin, jotka ovat olleet myös lapsuuden ja nuoruuden ajan arvoja.¹¹⁹

Minun oli, äiti ja isä oli uskovaisia, semmosia oikeudenmukaisia ihmisiä, hyviä. Se riippuu ihan siitä millanen on kotikasvatus. Jos sitä alkaa lapsesta asti opettamaan iltarukous ja ruokapöydässä se siunaus, isä siunaa sen niin se ei putoa koskaan pois (Aili).

Noin puolet aineiston ikäihmisistä määrittivät itsensä ”ei uskoviksi”. Kuitenkin näiden elämään on sisältynyt tai sisältyy uskonnolliseksi asioiksi määriteltyjä puolia. Osa heistä kuten Anneli, Helena ja Lahja ovat kokeneet perheeltänsä ja sukulaisilta tulleen uskonnollista kasvatusta. Anneli kertoo olevansa niin sanottu sisäinen uskovainen. Samoin hän määrittelee perheensä olleen samankaltaisia,

¹¹⁸Tervo- Niemelä 2018,149.

¹¹⁹ Spännäri 2018, 157.

ei niin, näkyviä uskovaisia vaikka he kävivät aineiston mukaan kirkossa sekä noudattivat kristillisiä arvoja ja perinteitä.

Minä en ole varsinaisesti uskovainen, mutta se on semmonen sisäinen uskovainen. Mutta se minun perhe on aina kyllä noudattanut kyllä, mitä nyt kuuluu, kaikkeen uskollisiin tai seurakunnallisiin toimenpiteisiin ja kaikki ollut mukana, mutta ei tosiaan näkyvästi. Olihan hyvin tärkeätä, että siellä oli radio, joka oli korkeella hyllyllä ja sitä käytettiin vaan jumalanpalveluksiin ja uutisiin (Anneli).

Helena kertomuksien mukaan hänen lapsuutensa uskontokasvatus on ollut yhteydessä siihen, että hän on kasvanut maaseudulla. Maaseudulla asuvat ihmiset ovat keskimääräisesti uskonnollisempia kuin kaupungissa asuvat. Vuonna 1996 tehdyssä tutkimuksessa ilmeni, että 51 % maaseudulla asuvista määritteli itsensä uskovaksi, kun taas pääkaupunkiseudulla asuvista ainoastaan 34 % ilmoitti olevansa uskova.¹²⁰ Helena perheessä pyhitettiin sunnuntait vapaapäiviksi.

Nyt kyllä se minusta oli aika lailla se lapsuuden uskontokasvatus, niin kun mä olen maaseutuelämässä kuitenkin sen lapsuuteni elänyt, ja aika ison osan nuoruuttakin, niin kyllä se kotona oli sikäli sitä uskontoa, että sunnuntaipäivät kuitenkin pyhitettiin aina vapaapäiviksi ja sillä tavalla (Helena).

Lahjan kokemus on muista hieman poikkeava, sillä hänen uskonnolliset kokemuksensa ja seurakuntaan tutustuminen on tullut hänen tätinsä myötä. Kuitenkin tämäkin sopii siihen malliin, että uskontokasvatus tapahtuu todennäköisemmin suvun naisten osalta.

En ole mikään semmonen, joka kävisin jossain näissä seurakunnan toiminnoissa mukana, mulla kyllä oli täti, isän sisko aikoinaan, joka oli erittäin sellanen uskonnollinen ihminen ja hän minuakin veti seurakunnan tapahtumiin ja kävinki monet kerrat hänen kanssaan aina siellä, mutta kuitenkin niin tietysti uskonnolliset arvot on ihan sillä tavalla hyvin, mutta vähemmän tulee käytyä kuitenkaan seurakunnan toiminnassa mukana (Lahja).

Lahjan kommentti nousi arvokeskustelun myötä. Ryhmässä käsiteltiin tärkeimpiä arvoja ja asioita arjessa johon Lahja kertoi sotainvalidi toiminnasta. Häneltä kysyttiin samalla, onko

¹²⁰ Heino 1997, 18.

uskonnollisuudella merkitystä isänmaallisuudella rinnalla hänen elämässään, johon Lahja vastaa kyllä, sekä kertoo yllä olevan lainauksen hänen tädistään.

Perheellä ja suvulla on todella suuri merkitys ihmisen hengellisyyteen. Kaikki ikäihmiset, jotka kertovat tässä alaluvussa perheestään, ovat edustettuja myös muissa hengellisyyttä käsiteltävissä luvuissa, joten opittu uskonnollisuus säilyy läpi elämän halutessaan. Aineisto vahvisti samaa tutkimustulosta siitä, että äiti tai isoäiti hoitaa perheen uskontokasvatuksen.

5. Uskomukset, arvot ja kuoleman kysymys ikäihmisten hengellisyydessä

Tässä luvussa keskitytään tarkastelemaan ikäihmisten hengellisyyttä esimerkiksi uskomusten ja arvojen kautta. Luvussa käsitellään myös käsityksiä kuolemasta ja kuolemanpelkoa.

Kukaan aineistosta ei määritellyt itseään ateistiksi tai kuuluvaksi mihinkään muuhun kirkkokuntaan, kuin Suomen evankelisluterilaiseen kirkkoon, poikkeuksena kuitenkin pelastusarmeijan ja joogan merkitys eräiden aineiston ikäihmisten elämässä.

”Pisarat, jotka eilispäivänä itkin, on Jumala värjännyt siveltimellään ja ylentänyt kaareksi taivaalleni. Tänään katselen maailmaa sateenkaareni lävitse ja kiitän”. Eräs aineiston ikäihmisistä, Taimi, oli kirjoittanut yllä olevaan katkelman. Kun Taimilta kysyttiin hengellisyydestä, hän luki tämän pätkän mitään selittämättä tai lisäämättä. Taimin tapaus kuvaa mielestäni hyvin hengellisyyttä ja etenkin aineistosta nousutta hengellisyyden ilmentymää, jossa omaa uskoa ei selitetä, vaikka sen merkitys ja olemassaolo käy ilmi selkeästi.

5.1. Uskomukset

Länsimaisten individualisoituessa Jumalakuvat ja miitteet ovat muuttuneet paljon. Kuvitelmat Jumalasta ovat yksityistyneet ja monet haluavat määritellä itse oman jumalauskon. Vain pieni osa suomalaisista tukeutuu kirkon opettamaan uskoon Jumalasta, ja monet omaksuvatkin omaan jumalkuvaansa paljon erilaisia piirteitä, esimerkiksi muiden uskontojen opetuksesta ja aatteista.¹²¹ Kuitenkin aineistosta käy ilmi, että ne ikäihmiset, jotka puhuvat Jumalasta, ajattelevat Hänet hyvinkin kirkon oppien ja perinteiden mukaisesti.

Kuten jo aiemmin on todettu, useat ikäihmiset aineistossa vähättelivät omaa uskoaan. Esimerkiksi Aili sanoo, ettei ole mikään suuri uskovainen eikä tuputa uskontoa kenellekään, sitten hän kuitenkin toteaa olevansa autuaaksi uskovainen. Kiinnostavaa Ailin kommentissa on autuas sanan käyttö, kaikesta huolimatta hän identifioituu vain vähän uskovaksi. Aili sanoo kuitenkin myös, että Jumala on ainut, johon hän voi luottaa.

Ailin lailla Helenan hengellisyys on vaikeampi määritellä. Hän kertoo olevansa jotain tapauskovaisen ja ateistin väliltä ja toteaa myös, että toiset ovat uskonnossa kiinni enemmän ja toiset vähemmän. Helena sanoi myös, että uskonto on kaiken kaikkiaan kovin henkilökohtainen asia. Suomessa ja muissa länsimaissa on viime vuosina korostettu omaa yksilön hengellisyyttä ja henkisyttä, eikä uskontoa nähdä instituutioon sidotuksi.¹²²

¹²¹ Häkkinen 2010, 199.

¹²² Hytönen, Ketonen, Salminen & Salomäki 2014, 7.

Aineistossa kukaan ei sano yksiselitteisesti, että uskon Jumalaan. Kuitenkin moni puhuu Jumalasta niin, että siitä voitaisiin päätellä, että kyseiset ikäihmiset uskovat Jumalaan. Gallup Ecclesiastica (2015) mukaan 45 % 65–79 vuotiaista suomalaisesta uskoi kristinuskon opettamaan Jumalaan. Tässä ikäryhmässä vain 11 % sanoi, ettei usko Jumalan olemassaoloon.¹²³

Gallup Ecclesiastica -kysely (2011) mukaan yhä vähemmän ihmisistä sitoutuu kirkon oppeihin ja heistä vielä vähemmistönä on ne ihmiset, jotka uskovat kristinuskon oppeihin, kuten siihen että Jumalan poika on Jeesus ja, että Hän on noussut ylös kuolleista.¹²⁴ Samaa huomasi aineistosta tai ainakin näistä puhuttiin todella vähän. Eila ja Aili olivat ainoat aineiston ikäihmisistä, joka puhui Jeesuksesta Kristuksesta. Muut ikäihmiset, jotka puhuivat Jumalasta, käyttivät nimeä Luoja, Herra tai Taivaan isä.

ja uskon siihen, että kuolemassa sitten saan hyvän osan yksin armosta ja yksin Jeesuksen Kristuksen kautta (Eila).

Kyllikki pohtii ryhmässä, että millainen merkitys sairauksilla on ja mitähän Jumala yrittää niillä tarkoittaa. Hän toteaa, että tietenkin niillä jonkin tarkoitus on. Spännäri toteaa väitöskirjassaan, että ihmisten nöyryys näkyy näin ja samoin omia tarpeita usein vähätellään.¹²⁵ Kyllikki totesi loppuun vielä, että kaipuu on silti kova, vaikka yrittääkin ymmärtää tapahtunutta ja sen syytä. Spännäri huomasi väitöskirjassaan saman mitä Kyllikissäkin ilmentyy. Usein ikäihmisten elämässä on paljon erilaisia puutteita, mutta omaan elämään yritetään olla tyytyväisiä eikä hyvän elämän pyytäminen Jumalalta ole sopivaa.¹²⁶

Veikko oli aineiston ikäihmisistä ainoa, joka kertoo jostain muustakin, kun luterilaisen kirkon piirissä tapahtuvasta toiminnasta tai tavoista. Vaikka hän puhuu paljon joogasta ja sen merkityksestä, hän myös tunnustaa kristillistä uskoa ja esimerkiksi rukoilee joka ilta. Joogan merkitys kuitenkin korostuu hänen puheistaan ja aineistosta käy ilmi, että jooga on ollut arki päivää hänelle jo 50 vuoden ajan. Jooga on Suomen mittakaavalla yleistä. Gallup eccleastica (2015) mukaan 9 % suomalaisista joogaa vähintään muutaman kerran kuukaudessa.¹²⁷ Samassa tutkimuksessa ilmeni, että joogaa harrastaa yhtä lailla uskonnolliset sekä ei- uskonnolliset

¹²³ Ketola, Hytönen, Salminen, Sohlberg & Sorsa 2016, 63.

¹²⁴ Hytönen, Ketonen, Salminen & Salomäki 2014, 9.

¹²⁵ Spännäri 2008, 108.

¹²⁶ Spännäri 2008, 109.

¹²⁷ Ketola, Hytönen, Salminen, Sohlberg & Sorsa 2016, 78.

suomalaiset. On nähty ettei, joogaa harrasteta hengellisillä motiiveilla, vaan enemmän keskitytään tavoittelemaan hyvinvointi ja terveyttä.¹²⁸

Joogaa on opettanut minut, vaikka minkälaisiin voimisteluliikkeisiin ja samoin henkisesti sitten. Että, minun ei tarvii ketään arvostella huonoks. Minä olen itse huono ihminen. Eikä tartte kiroilla, ollenkaan. Meni noin melkein kaksi vuotta, ennen kun minulla henkiset voimat sai alun siitä (Veikko).

Suomen Joogaliitto on todennut joogan olevan itsekasvatusjärjestelmä, jonka tehtävä on edistää kokonaisvaltaisesti fyysistä, psyykkistä, moraalista ja henkistä terveyttä.¹²⁹ Veikko on todennut tämän saman omassa elämässään. Hän saa fyysisen puolen lisäksi vielä henkistä voimaa. Veikko totesi aineistosta olevansa tyytyväinen elämäänsä joogan myötä. Jooga on ohjannut häntä ja kannustanut hyviin ajatuksiin. Veikko esimerkiksi ei ajattele kenestäkään mitään pahaa ja kokee sen olevan joogan myötä tullutta. Joogan harjoittamiseen liittyy hengellisiäkin puolia, mikä kielii siitä, että hengellinen kulttuuri on kokenut muutosta, sillä enemmän kiinnitetään huomiota ruumiillisuuteen ja kokemuksellisuuteen.¹³⁰

Aineistosta ilmeni muutamalta ikäihmiseltä vahvaa luottamusta ja kiitollisuutta Jumalaa kohtaan. Kyllikki ja Taimi puhuivat samasta asiasta ja puhuivat eletyistä ja tulevista päivistä. Taimi puhuu eletystä elämästä ja toteaa ytimekkäästi, että lisääkin eletään, mikäli Luoja suo. Kyllikki taas on erittäin kiitollinen jo eletyistä päivistä ja kertoo, että Taivaallinen isä on häntä kasvattanut vielä tänäkin päivänä.

Liisa kertoo kohdanneensa Taivaan isän ohjausta ja, että ihmeellistä johdatusta on ollut koko elämän ajan. Liisa myös toteaa, ettei ole mahtanut itse mitään johdatukselle vaan se on jotain mitä vaan on.

Aineistosta käy ilmi Ailin vahva hengellisyys. Hän sanookin, että Jumala on ainoa, johon hän voi luottaa. Samoin Aili kertoo uskovansa, että Jumalan rakkaus on täydellistä rakkautta ja kaikki muu turhaa.

¹²⁸ Ketola, Hytönen, Salminen, Sohlberg & Sorsa 2016, 80.

¹²⁹ Heino 1997, 221.

¹³⁰ Salomäki, Hytönen, Ketola, Salminen & Sohlberg 2020, 162.

5.2. Ikäihmistien arvojen merkitys hengellisyydessä

Arvot nousivat vahvasti esille aineistosta. Muutamat ikäihmiset, jotka eivät olleet aiemmin puhuneet hengellisyydestä mitään, kertoivat elävänsä kristillisten arvojen mukaan. Kuitenkin kristilliset arvot ovat hyvin laaja käsite ja se voi tarkoittaa mitä tahansa. Aineiston ikäihmistien puhuessa kristillistä arvoista vahvinten nousi esille lähimmäisen rakkaus. Esimerkiksi Martti Lutherin näkemys etikasta perustuu ajatukseen, missä kukaan ihminen ei saisi tehdä mitään itsensä tai Jumalan vuoksi, ainoastaan lähimmäisen.¹³¹ Lutherin mukaan Jumala ei tarvitse ihmisen tekoja, vaan lähimmäinen ja hän ajatteleekin lähimmäisen rakastamisen olevan kaikista hengellisin käsky.¹³²

Lähimmäisen rakkaus perustuu Raamattuun ja Jeesuksen opetuksiin. Jeesuksen opettama kultainen sääntö pohjimmiltaan tarkoittaa sitä, että jokaiselle ihmiselle on annettu kyky, jolla hän pystyy tietämään, mitä toinen ihminen tarvitsee. Hän pystyy asettumaan toisen tilanteeseen ja ajattelemaan mitä haluaisi itselleen tehtävän siinä tilanteessa.¹³³ Aineistosta esimerkiksi Aili nostaa lähimmäisen rakkauden esille ja toteaa ytimekkäästi, että tärkeää on lähimmäisen rakkaus.

Ryhmiin yhtenä keskusteluteemana oli tärkeimmät arvot ja asiat arjessa. Eila vastasi omassa ryhmässään, että kristilliset arvot ovat tärkeitä ja hän on pitänyt niistä kiinni lapsesta asti. Eila käyttää sanaa pohja, puhuessa kristillisistä arvoista, josta voisi päätellä, että ne ovat se kantava ja kaikkeen vaikuttava voima elämässään. Eilan tavoin Maria kertoi, oman ryhmänsä arvokeskustelu kerralla, kristillisten arvojen olevan hänelle erittäin tärkeitä. Ja ne samat arvot ovat kulkeneet hänellä koko elämänsä ajan mukanaan.

Ailin mielipide arvoihin ja hyvän tekemiseen omaa vahvan hengellisen näkökulman. Hänen mielestään silloin, kun ihminen tekee hyvää niin hänelle koittaa hyvä ja ihana kuolema. Vastaavasti jos tekee paha, niin omatunto soimaa koko ajan ja kuolemaa tulee pelkäämään koko ajan.

Kaarina toteaa olevansa hyvä uskovainen ja kunnioittavansa kaikkia hyviä tapoja. Samoin hän yrittää elää myös itse niiden, hyvien tapojen mukaan.

Johannes kertoo omaavansa elämänarvoja. Hän myös tuomitsee uskontojen väliset sodat ja osa hänen puheensa taistelusta Jumalasta voisi tulkita tietynlaiseksi kilvoitteluksi. Hän kuitenkin toteaa omaavansa paljon elämän arvoja.

¹³¹ Elenius 2003, 113.

¹³² Elenius 2003, 119.

¹³³ Elenius 2003, 120.

Minä en oo hyvin uskovainen ja enkä minä oikein nää sitäkään, että tämä on hyvä tämä taistelu jumalasta. Eri uskontokuntien kesken taistellaan sitten tai jumalan suosiosta. Sitten kumminkin puhuu sillä keinoin, että on yhteinen jumala, se on yhteinen kaikille. Siitä huolimatta siitä taistellaan hyvin kovasti. Kyllä mulla arvoja on, elämänarvoja, tosiaankin paljonkin (Johannes).

5.3. Kuoleman ja sen jälkeisen ajatusten merkitys ikäihmisten hengellisyydessä

Vuosisatojen kuluessa tietoisuus kuolemasta on luonut, ihmisille kaikissa kulttuureissa, erilaisia uskomuksia sekä käytäntöjä, minkä avustuksella on käsitelty kuolemaa. Kuolemaan liittyy erilaisia uskomuksia, eli eri konteksteissa, sen määritelmä ja sisältö ovat erilaiset.¹³⁴

Kuolemasta ei tiedetä paljon. Irja Kilpeläisen mukaan kuolemassa varmaa on kolme asiaa. Jokainen ihminen kuolee ainoastaan kerran, ihmisen omaa osuutta ei kysellä kuoleman koittaessa, vaan se tulee, kun sen aika on. Ja viimeisenä varmana asiana Kilpeläisen mukaan on se, että kuolema ei ole yhtään sellaista, mitä etukäteen ihminen on ajatellut.¹³⁵

Ajatukset omasta kuolemasta voivat tuottaa paljon negatiivisia ja ahdistavia tunteita. Pahimmillaan se voi johtaa, ihmisen, kaaokseen ja ahdistukseen.¹³⁶ Monet aineiston ikäihmisistä olivat yhtä mieltä siitä, että Taivaan Isä on ainoa, joka voi heidän päivänsä päättää. Esimerkiksi Taimi toteaa rytmikkäästi, että minä olen sitä mieltä, että ne päivämäärät on laskettu kerran ja milloin ne päättyvät, on kädessä Herran. Hän kokee, että asian laita on itsestäänselvyys hänelle eikä ole muuta vaihtoehtoa. Aili on Taimin kanssa samoilla linjoilla. Hän sanoi, että on turha edes ajatella, näitä asioita ja lähdön päiviä. Hän viittaa varmasti taivaaseen sanomalla, että ihmisten päivät on laskettu valmiiksi tuolla ylhäällä. Aili jatkaa ja sanoo, että kun Taivaan isä on elämän antanut niin Hän on ainoa, joka sen myöskin päättää. Ei kukaan muu voi katkaista elämää kuin sen antaja. Martti Lindqvist on näiden ikäihmisten kanssa samaa mieltä. Lindqvist toteaa, että kristilliseen moraaliin kuuluu, se ettei kukaan voi viedä toisen ihmisen vapautta tai elämää. Kukaan muu kuin Jumala ei voi määritellä milloin jonkun elämä ei ole enää elämisen arvoista.¹³⁷

Eilan ajatukset kuolemasta ovat hyvinkin kristillisen opin mukaisia. Ne mukailevat katekismuksen opetuksia kuolemasta. ”Koska Kristuksen ylösnousemus on voitto kuolemasta, kristittyä odottaa ylösnousemus ja iankaikkinen elämä. Aikojen lopulla Kristus tulee takaisin ja kaikki joutuvat

¹³⁴ Fingerroos, Opas & Taira 2009, 313.

¹³⁵ Hytönen 2015, 89.

¹³⁶ Gothoni 2014, 183.

¹³⁷ Hytönen 2015, 119.

nöyrytyään hänen valtansa ja oikeudenmukaisen tuomionsa alle. Vain Kristuksen armo voi pelastaa.”¹³⁸

Ja uskon siihen, että kuolemassa sitten saan hyvän osan yksin armosta ja yksin Jeesuksen Kristuksen kautta. Ei omilla teoilla ole mitään (Eila).

Kuoleman lähestyessä moni toivoo saavansa tehtyä sovinnon läheistensä ja mahdollisesti myös Jumalan kanssa.¹³⁹ Samoin moni kuoleva toivoo läheistensä olevan paikalla kuoleman hetkellä, esimerkiksi pitämässä kädestä kiinni. Kuolinvuoteen äärellä voi olla esimerkiksi perhe, läheiset tai vaikka hoitohenkilökunta.¹⁴⁰ Taimi kertoi oman miehensä saattohoidosta ja hänen viimeisistä hetkistään. Hänen miehensä tiesi kuolevansa ja oli menossa taivaaseen. Viimeisinä aikoina Taimin poika lauloi isälleen Herra kädelläsi virren. Taimin mies oli pojalleen sanonut, että hän on saanut Luojalta laulun lahjan ja se on kuin testamentti hänelle, ylistä sinä Jumalan poikaa, Jeesusta, tuolla laulullasi. Aiemmin todettiin, että virsillä on suuri merkitys ihmiselle. Kuoleman hetkellä tutut virret tuovat turvaa ja auttavat tuntemaan Jumalan läsnäoloa.

Kilpeläisen mukaan kuoleman lähestyessä tavoitteena tulisi olla, kuolevan onnellisuus. Kuoleva tulisi kohdata omalle aikakaudelle sopivalla tavalla huomioiden ja muistaa hänelle tärkeät varhaislapsuuden kokemukset esimerkiksi yllä mainitut virret sekä muut kristilliset perinteet.¹⁴¹

Kuolemanpelkoon liittyy vahvasti paljon puolia eikä se ole yksiselitteinen asia. Kuolemanpelko pystytään jakamaan pienempiin osiin ja vaihtoehtoihin. Kuolemanpelossa voi olla kyse itse kuolema prosessista ja sen mahdollisista kivuista tai pitkittymisistä. Pelko voi tulla yksin jäämisestä tai siinä, että se on tulossa liian aikaisen ja koetaan elämän jääneen kesken. Kuolemanpelko voi johtua tiedottomuudesta mitä kuoleman jälkeen tapahtuu tai elämättömästä elämästä, joka jää kokematta.¹⁴²

Kuolemiseen liittyy myös niin sanottu lähtörauha, johon jokainen on oikeutettu. Lähtörauha tarkoittaa tietynlaista rauhallista fyysistä tilaa, siihen kuuluu vahvasti myös hengelliset kokemukset. Tärkeätä lähtörauhaan on myös sovinto itsensä, läheisten ja Jumalan kanssa.¹⁴³ Voisi kuvitella, että lähtörauha takaa myös sen, ettei kuolema välttämättä ole niin pelottava asia.

¹³⁸ Hytönen 2015, 20.

¹³⁹ Gothoni 2014, 183.

¹⁴⁰ Gothoni 2014, 184.

¹⁴¹ Hytönen 2015, 92.

¹⁴² Gothoni 2014, 184.

¹⁴³ Gothoni 2014, 188.

Lähdekirjallisuudessa nousee vahvasti esille kuolemanpelko. Esimerkiksi Maarit Hytösen Maaksi sinun pitää jälleen tulla kirjassa Kilpeläinen toteaa, että kuoleman odotukseen kuuluu vahvasti pelko.¹⁴⁴ Kuitenkin lähes kaikki aineiston ikäihmiset olivat lähtökohtaisesti samalla linjalla sen suhteen, ettei tuleva kuolema pelota. Johannes ja Aili totesivat ytimekkäästi, etteivät pelkää kuolemaa. Aili jäi vielä miettimään sitä, että kuka on vastassa lopun koittaessa.

Kuolemasta kommentteja tuli myös ihmisiltä, jotka eivät olleet aiemmin sanonut mitään hengellisyyteen liittyen. Esimerkiksi Olavi otti kantaa kuoleman pelkoon ja totesi, että kun ihmisten elämä on niin hyvää, ettei kuolemaa siitä syytä kannata ajatella pelonsekaisesti.

Aino ja Maria olivat muiden kanssa samalla linjalla, siitä ettei kuolema pelota ollenkaan. Nämä naiset sanoivat myös sitä, että he odottavat tulevaa kuolemaa. Aino toivoi, että pääsisi jo pois tästä maailmasta, koska ikääkin on jo kertynyt paljon. Maria oli Ainon kanssa samoilla linjoilla ja sanoi ettei odota kauhulla omaa kuolemaansa, vaan tavallaan odottaa sitä.

Jokaisessa suuressa maailmanuskonnossa uskotaan siihen, että ihminen ei kuole kokonaan. Kristinuskossa, juutalaisuudessa ja islamissa on yhteistä lineaarinen aikakäsitys sekä niiden jumalakuvat ovat henkisiä. Näissä uskonnoissa on myös suuresti korostettuna pelastus, joka kytkeytyy uskomukseen Jumalan pelastustyöstä.¹⁴⁵ Kuitenkin ajatukset, siitä mitä kuoleman jälkeen tapahtuu, on muuttuneet henkilökohtaiseksi, mikä tarkoittaa, että jokainen ihminen, omasta kirkosta ja uskonnosta riippumatta, muodostaa oman käsityksen kuolemasta.¹⁴⁶

Ajatukset ja toiveet kuolemanjälkeisestä elämästä muuttuvat ihmisen vanhetessa. Taivas ei muutu, vaan pysyy samanlaisena käsitteenä, sillä ihminen näkee itsensä, että toisensa uusien ulottuvuuksien valossa.¹⁴⁷ Vuosien varrella suomalaisten ajatukset, siitä mitä kuoleman jälkeen tapahtuu tai on tapahtumatta ovat muuttuneet. Gallup Ecclesisstican (2011) mukaan 34 % suomalaisista uskoi siihen, että kuolemaan päättyy kaikki, kun taas vuonna 1999 luku oli vain 25 %. Vuoden 2011 kyselyssä kävi ilmi, että ainoastaan 12 % suomalaisista uskoi siihen, että kuoleman jälkeen ihmiset herätetään henkiin ja osa saa ikuisen elämän.

On nähty, että ihmiset, jotka uskovat kuolemanjälkeiseen elämään toipuvat menetyksistä paremmin.

¹⁴⁸ Irja Kilpeläisen mukaan kuolemanjälkeisen elämän toivo antaa voimaa ja rohkeutta elämään.¹⁴⁹

¹⁴⁴Hytönen 2015, 91.

¹⁴⁵ Gothoni 2014, 183.

¹⁴⁶ Hytönen 2015, 13.

¹⁴⁷ Aalto, Esko & Virtaniemi 1997, 162.

¹⁴⁸ Hytönen 2015, 12.

¹⁴⁹ Hytönen 2015, 99.

Usealla aineiston ikäihmisellä oli selkeä näkökulma kuoleman jälkeisestä ajasta. Kaikki eivät suoraan ei puhuneet taivaasta, vaan yläkerrasta ja ylhäällä olevasta paikasta. Esimerkiksi Olavi ei puhunut yhtään hengellisyydestä aiemmin, mutta tokaisi, että kun aika hänestä jättää ja lapset jäävät hänestä jälkeen, niin hän sitten kättelee ylhäältä päin, että miten heillä sitten menee.

Osa ikäihmisistä puhui suoraan taivaasta. Esimerkiksi Eila kertoi katselevansa usein hartaasti taivaalle päin ja miettien, että olisiko hänen vuoronsa jo pian. Samoin Liisa kertoi toiveensa tulevasta avoimesti ja toivoo kovasti, että hänellekin löytyisi paikka taivaasta. Lindqvistin mukaan kuolemanjälkeinen elämä on pohjimmiltaan uskon asia. Kuolema aloittaa jotakin uutta. Hän kiteyttää kuolemanjälkeisen elämän lauseeseen ”kuolema on Jumalan katselemista, Jumalan luo pääsemistä”.

6. Johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää Palvelu -Tv:n eksistentiaaliin keskusteluryhmiin osallistuneiden ikäihmisten hengellisyttä. Tutkimusaineiston muodosti Suvi- Maria Saarelaisen vuonna 2017 keräämä aineisto, jonka hän keräsi omaa tutkimustaan varten. Saarelaisen tutkimus selvitti, millaisia elämän merkityksellisuuden haasteisiin liittyviä eksistentiaalisia kysymyksiä osallistajat tuovat esille keskusteluissa. Aineiston kerääminen ei keskittynyt suoranaisesti hengelliseen puoleen, joten ryhmien keskustelujen aiheet eivät olleet hengellisiä. Tutkimuksessani keräsin ikäihmisten maininnat omasta hengellisyydestä muun keskustelun kontekstista. Osa aineiston ikäihmisistä puhui paljon omasta hengellisyydestä muussa yhteydessä, kuitenkin on myös henkilöitä, joiden hengellisyys ei noussut esille ollenkaan. Aineiston analyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysiä, jonka avulla pelkistin aineiston ja ryhmittelin sen. Analyysi eteni ala- ja pääluokkien muodostamiseen. Kokoaviksi käsitteiksi nousi hartauselämä, usko ja kuolema.

Jaoin hengellisuuden ilmentyvät kahteen eri kategoriiaan. Ensimmäisessä kategoriassa ilmenevät kaikki sellaiset asiat, jotka kuuluvat käytännön uskon harjoittamiseen. Siihen kuuluu seurakuntayhteys, hartaudet ja jumalanpalvelukset, Raamatun lukeminen, virret, rukous sekä yhdessä alaluvussa käsiteltiin perheen ja sukulaisten merkitystä ikäihmisten hengellisyydessä. Toisessa kategoriassa on enemmän uskoon ja kuolemaan liittyviä ikäihmisten ajatuksia. Tässä kategoriassa kuuluu näiden ikäihmisten ajatuksia erilaisista uskomuksista, arvojen merkityksestä sekä kuolemaan liittyvät kuten ajatukset kuoleman pelosta ja siitä, mitä tapahtuu kuoleman jälkeen.

Aineiston ikäihmisten hengellisyys ilmentyi parhaiten käytännön uskon harjoittamisena. Monet ikäihmiset määrittelivät oman hengellisyytensä kirkkoon kuulumisen perusteella. Lähes puolet aineiston ikäihmisistä kertoi olevansa kirkon jäsen. Osa puhui kirkon jäsenyydestä, osa seurakunnan ja muutama tarkasti määritteli olevan Suomen ev.lut. kirkon jäsen. Monella ikäihmisellä ilmeni oman hengellisyytensä vähättelyä esimerkiksi, kun he kertoivat kuuluvansa kirkkoon niin lisäksi sanottiin, ettei ole kuitenkaan kovin uskovainen. Osalle seurakunta oli tärkeä paikka, jonka toiminnassa on ollut jo mukana vuosia. Seurakuntayhteyden merkitystä korostettiin ja yhteisöllisyys onkin uskonnon yksi keskeisimmistä asioista.

Erilaiset hartaudet ja jumalanpalvelukset nousivat vahvasti esille aineistosta. Lähes puolet aineiston naisista ilmoitti kuuntelevansa päivittäin hartauden, yleensä aamuisin mutta myös iltahartaudet olivat merkityksellisiä. Jumalanpalvelukset nousivat myös esille. Kirkossa käyminen ja jumalanpalvelukset voivat tulla isoksi osaksi ikäihmisen identiteettiä. Esimerkiksi Kaarinalle kirkossa käyminen on rutiinia ja tärkeää. Hän muistelee, myös aikaa, jolloin hänen miehensä oli

vielä elossa ja kuinka he kävivät joka sunnuntai jumalanpalveluksissa. Esille nousi myös radio -ja televisio jumalanpalvelukset. Monelle ikäihmiselle liikkuminen voi olla hankalaa tai kirkko voi olla kaukana. Esimerkiksi Liisa kertoi odottavansa sään lämpenemistä, että voisi mennä taas kirkkoon viettämään jumalanpalvelusta. Televisio jumalanpalvelusten määrää kritisoitiin aineistossa. Luterilaisia jumalanpalveluksia on ikäihmisten mielestä liian vähän, esimerkiksi Eila mielti syytä niiden vähyyteen ja pohti, olisiko se rahan vähyys. Myös muukin seurakunnan toiminta, kun jumalanpalvelukset olivat merkityksellisiä aineiston ikäihmisille. Erilaiset kerhot nousivat seurojen ja tapahtumien lisäksi esille. Maria kertoi lähetyspiiristään ja sen tärkeydestä. Hänelle seurakuntayhteys oli erittäin tärkeää ja koki erilaiset palvelutehtävät merkityksellisinä.

Raamatun lukeminen ei noussut vahvasti esille aineistosta. Raamattu oli tärkeä uskonnonharjoittamisen väline vain yksittäisille ikäihmisille. Enemmän suosiota sai muiden hengellisten kirjojen lukeminen, esimerkiksi Taimilla on erilaiset hengelliset kirjat olleet tärkeitä koko elämänsä ajan.

Virret nousivat rukouksen ohella tärkeimmäksi hengellisyyden ilmentymäksi aineiston ikäihmisillä. Virret olivat todella merkityksellisiä monestakin syystä, esimerkiksi Veikko kertoi oman hengellisyytensä perustuvan virsiin. On nähty, että ikäihmisten teologiset ajatukset ja näkemys Jumalasta sekä maailmasta ovat perustuneet virsiin. Virret ovat monella olleet elämässä mukana jo lapsuudesta asti. Virret yhdistävät sukupolvia yhteen ja esimerkiksi Taimi muisteli isoäitinsä laulaneen paljon virsiä lapsuudessa ja totesi jatkaneensa virsi perintöä.

Rukous on kristillisen hengellisyyden ydin ja sen huomasi myös aineistosta. Monet ikäihmisistä harjoittivat hetkirukouksia. Yleisimpiä rukoushetkiä olivat iltarukoukset, joilla on pitkä historia ja merkitys suomalaisessa kristillisyydessä. Iltarukoukset seuraavat ihmistä lapsuudesta vanhuuteen, mikä selvisi myös aineistossa. Liisa kertoo, että on rukoillut joka ilta lapsesta saakka, hän myös rukoilee aamuisin. Lapsena opitut ja tavaksi otetut rukoukset vaikuttavat myös aikuiselämän rukoiluun. Hetkirukouksiin liittyy tiettyä rutiinia ja se luo turvan tunnetta rukoilijalle.

Hetkirukouksien lisäksi ikäihmiset kertoivat rukouksen merkityksellisyydestä ja Jumalan ihmeellisyys. Esille nousi myös erilaisia tilanteita, jossa Jumalaa on rukoiltu. Ne tilanteet liittyvät vahvasti avun pyyntöön tai esimerkiksi kiittokseen. Monet ikäihmiset kiittivät Luojaa siitä, että olivat selvinneet elämän vaikeuksista. Rukouksesta keskustelemiseen liittyi myös ikäihmisiä, jotka eivät olleet aiemmin puhuneet hengellisyydestään lainkaan. Kyllikki esimerkiksi ei maininnut hengellisyydestään mitään muuta, kuinka hän kiittää Taivaan Isää, että on säilynyt terveenä pitkään.

Viimeinen käytännön uskon harjoitteluun liittyvä kappale käsitteli perheen ja suvun merkitystä ikäihmisten hengellisyyteen. Tämä ei suoranaisesti liity uskon harjoittamiseen, mutta monella ikäihmisellä näkyi perheen jäsenten tai sukulaisten vaikutus omaan hengellisyyteen. Esimerkiksi lapsena vanhemmilta opitut rukoukset ja virret vaikuttivat vielä tänäkin päivänä. Lapsuuden hengelliseen elämään kuuluu esimerkiksi kaste, kodin kristillinen ilmapiiri ja kasvatus. Vanhemmilta ja isovanhemmilta opitaan hengellistä kasvua ja kristillisiä arvoja. On huomattu, että lasten uskonnollinen kasvatus tapahtuu yleensä äidin tai isoäidin toimesta. Sama ilmenee aineistosta, kun esimerkiksi Taimi kertoo isoäitinsä opettaneen hänelle virsiä. Vaikka naissukupuoliset sukulaiset ovat yleensä uskontokasvatuksen takana myös oppia voi saada isältä. Eila oli ainoa ikäihminen aineistossa, joka nosti esille isältään opitut virret.

Useat ikäihmiset mainitsivat vanhempiensa olleen hengellisiä tai kannattaneen kristillisiä arvoja. Monen kotielämä oli kristillistä ja se näkyi perheen arjessa ja arvoissa. Kristilliset arvot nousivat niin vahvasti esille, että käsittelin sitä omassa alaluvussa.

Toisessa kategoriassa keskitytään käsittelemään ikäihmisten hengellisyyttä uskon ja uskomusten kautta sekä kristillisiä arvoja. Uskomuksiin liittyy vahvasti myös ajatukset kuolemasta ja sen jälkeisestä.

Uskon vähättelyn asia nousi monesti esille näiden ikäihmisten parissa. Useat vähättelivät omaa uskoaan ja määrittelivät itsensä vain vähän uskoviksi. Esimerkiksi Aili sanoi, ettei ole suuri uskovainen, mutta hän myös kertoi, että Jumala on ainoa, johon hän voi luottaa. Helena taas määritteli itsensä jonnekin tapauskovaisen ja ateistin väliin.

Kukaan aineiston ikäihmisistä ei sanonut suoraan, että uskoo Jumalaan. Kuitenkin he puhuivat Jumalasta jonkin verran käyttäen erilaisia nimityksiä, kuten Luoja, Herra ja Taivaan isä. Kun Jumalasta puhuttiin, esille nousi vahvasti luottamus sekä kiitollisuus.

Myöskään Jeesuksesta ei puhuttu paljoa. Eila ja Aili olivat ainoat aineiston kuudestatoista ikäihmisistä, joka mainitsivat Jeesuksen. He puhuivat myös, hyvin kirkon oppeja mukailen, Jeesuksen ristinkuolemasta sekä siitä, että pelastus tapahtuu yksin armosta ja yksi Jeesuksen myötä.

Aineiston ikäihmiset olivat hyvin yksimielisiä siitä, että jos hengellisyydestä puhuttiin, se oli aina kristinuskoon liittyvää. Kuitenkin yksi poikkeus löytyi. Aineistossa Veikko puhui useaan otteeseen joogan merkityksestä omassa elämässä. Jooga toimi hänellä fyysinen ominaisuuksien lisäksi myös henkisellä puolella. Veikko kertoi, että jooga on kannustanut häntä hyviin ajatuksiin sekä ohjannut

läpi elämän. Kuitenkin huomion arvoista on se, että jooga ei ole ainut hengellinen osa-alue hänen elämässään vaan myös joka iltaiset rukoukset kuuluvat hänen elämäänsä.

Kristilliset arvot nousivat aineistosta esille. Muutamat ikäihmiset, jotka eivät olleet aiemmin kertoneet omasta hengellisyydestä mitään, kertoivat kuitenkin elävänsä kristillisten arvojen mukaan. Arvot nousivat esille laajasti myös siksi, että yhden ryhmäkeskustelu kerran teemana olivat tärkeimmät arvot ja asiat arjessa. Kristillistä arvoista puhuessa huomion arvoista on, että monilla ikäihmisistä ne ovat kulkeneet mukana lapsuudesta saakka ja niitä voidaan pitää jopa pohjana kaikelle.

Kuolema oli myös yksi ryhmäkeskustelujen aihe ja se herätti paljon keskustelua. Useat ikäihmisistä olivat yhtä mieltä siitä, että Jumala on ainoa, joka voi ihmiselämän päättää. Kuolemanpelkoa ei aineistosta noussut esille ja osa aineiston ikäihmisistä jopa odotti omaa kuolemaansa. Useilla oli selkeä ajatus siitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu. Taivaasta ei aina puhuttu suoraan vaan käytettiin vertauskuvia, kuten yläkerta tai ylhäällä oleva paikka. Mielenkiintoista oli esimerkiksi Olavin kommentti, että hän kuoleman jälkeen katsoo ylhäältä päin lapsiaan. Olavi ei sanonut hengellisyyteen tai uskonnollisuuteen, mitään muuta koko aineistossa kuin tämän kommentin. Esille nousi myös kysymys, että mitä ja erityisesti kuka on vastaanottamassa kuoleman jälkeen.

Aineiston hengellinen keskustelu oli satunnaista ja jokaisen ikäihmisen itsensä varassa.

Ryhmäkeskustelujen teemana oli esimerkiksi arvoni ja maailman kuvani sekä minä kuolevainen, jotka liittyvät osaksi hengellisyyteen, mutta kaikilta ikäihmisiltä ei tullut mitään hengellisyyteen liittyvää kommenttia tai puheenvuoroa. Hengellisyyttä pidetään yksityisenä asiana eikä siitä välttämättä puhuta mielellään julkisesti, mikä näkyy myös aineistossa. Kuitenkin osa ikäihmisistä puhuu mielellään uskonnosta ja omasta hengellisyydestään. Osa ikäihmisistä on myös laajemmin esitettyä tutkimuksessa, sillä yksityishaastatteluissa kysyttiin suoraan uskonnollisuudesta ja hengellisyydestä arjessa. Myös kuoleman jälkeinen nousi esille yksityishaastatteluissa.

Tutkimuskysymykseen vastaaminen antoi tietoa näiden ikäihmisten harjoittamisesta ja uskonnollisista käsityksistä. Samalla se mahdollisti kokonaiskuvan muodostamiseen heidän omasta hengellisyydestänsä, vaikka tässä tutkimuksessa keskityttiinkin kokonaiskuvaan eikä yksilön hengellisyyteen. Näiden ikäihmisten hengellisyyden harjoittaminen ilmeni erityisesti rukouksissa ja virsissä. Myöskään uskonkasvatuksen merkitystä ei pysty vähättelemään. Monella näistä ikäihmisistä oli vielä vanhuudessa syvä suhde rukoiluun tai esimerkiksi virsiin lapsuuden kokemusten ja oppien myötä. Uskomuksissa korostui Jumalan näkeminen Luojana ja Taivaan Isänä.

Ikäihmiset näkivät kuoleman luonnollisena jatkumona eikä pelottavana tulevaisuutena. Taivas oli itsestäänselvytenä lähes kaikille, vaikka siitä ei puhuttu aina suoraan.

7. Lähteet ja kirjallisuus

7.1 Lähteet

Palvelu- TV:n eksistentiaalisessa keskusteluryhmässä vuonna 2017 Suvi- Maria Saarelaisen keräämä aineisto: 17 ryhmähaastattelua 7 yksilöhaastattelua. Tekijän hallussa.

7.2 Kirjallisuus

Aalto, Kirsti & Gothoni, Raili (2009). *Ihmisen lähellä: hengellisyys hoitotyössä*. Helsinki: Kirjapaja.

Aalto, Kirsti; Esko, Martti & Virtaniemi, Matti-Pekka (1997). *Sielunhoidon käsikirja*. Porvoo: Kirjapaja.

Atchley, Robert C (2009). *Spirituality and ageing*. Johns Hopkins University Press.

Gothoni, Raili (2014). *Auttava Kohtaaminen II. Sielunhoidon menetelmät ja käytäntö*. Kirjapaja: Helsinki.

Gothoni, Raili (1987). *Pitkäaikaissairaana vanhuksen maailma ja uskonnollisuus*. Diss Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Elenius, Jaakko (2003). Lähimmäinen spiritualiteetin tähtäyspisteenä. Teoksessa Seppo Häyrynen, Heikki Kotila & Osmo Vatanen (toim.) *Spiritualiteetin käsikirja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 113–128.

Ervasti- Inkala, Teija & Jokiranta, Miia (2013). *Kristillinen hengellisyys ikääntyneiden terveyden edistämisessä Oulun diakonissalaitoksen Vesper- ja Veljes-kodissa*. Diakonia- ammattikorkeakoulu opinnäytetyö. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201309131525>. Katsottu 5.5.2021.

Fingerroos, Outi; Opas, Minna & Taira Teemu (2004). *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

Heino, Harri (1997). *Mihin Suomi tänään uskoo*. Juva: WS Bookwell Oy.

Hirvijärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara Paula & Sinivuori Eila. (2009). *Tutki ja kirjoita*. (15.uud.p.). Tammi.

Hynninen, Jorma & Loivamaa Ismo (1993). *Oi muistatko vielä sen virren*. Keuruu: Otava.

Hytönen, Maarit (2015). *Maaksi sinun pitää jälleen tulla. Kuolema ja siihen valmistautuminen sekä kuolemanjälkeinen elämä Osmo Tiililän, Irja Kilpeläisen ja Martti Lindqvistin ajattelussa*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 121.

Hytönen, Maarit; Ketola, Kimmo; Salminen, Veli-Matti & Salomäki, Hanna (2014): *Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35.

Häkkinen, Seppo (2010). *Ihanne ja todellisuus: jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Häyrynen, Seppo (2003). Rukous arjen keskellä. Teoksessa Seppo Häyrynen, Heikki Kotila, Osmo Vatanen (toim.) *Spiritualiteetin käsikirja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino. 259–266.

Kilpeläinen, Aino- Elina (2019). Lapsi tarvitsee tilaa ja tukea hengelliselle kehitykselleen. <https://teologia.fi/2019/05/lapsi-tarvitsee-tilaa-ja-tukea-hengelliselle-kehitykselleen/> Katsottu 23.3.2021.

Kirkon vanhustyön strategia 2015

<https://evl.fi/documents/1327140/52567038/kirkonvanhustyonstrategia.pdf/c7b6b7bd-9bff-be5a-619b-a990ecc655aa?t=1560323458000> Katsottu 13.3.2021.

Kotila, Heikki& Könönen, Pekka (2000). *Liturgian lähteillä. Johdatus jumalanpalveluksen historiaan ja teologiaan*. Helsingin yliopisto, käytännöllisen teologian laitos.

Kuula, Kari; Nissinen, Martti; Riekkinen, Wille (2008). *Johdatus Raamattuun*. Helsinki: Kirjapaja.

Kääriäinen, Heidi (2015). *Virsiokemusten merkitys virsiä käyttävän spiritualiteetille*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 43.

Martikainen, Jouko (2003). Hengellinen lukeminen. Teoksessa Seppo Häyrynen, Heikki Kotila, Osmo Vatanen (toim.) *Spiritualiteetin käsikirja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 245–258.

Mäkitarkka, Minna; Åkerblom, Frans (2014). *Hengellisten tarpeiden huomioon ottaminen vanhusten hoitotyössä*. Diakonia-ammattikorkeakoulu opinnäytetyö.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/73161/Makitarkka_Minna_Akerblom_Frans_2014.pdf?sequence=1&isAllowed= Katsottu 26.2.2021.

Nieminen, Virpi (2009). *Vanhusten sosiaaliset ja hengelliset tarpeet*. Diakonia-ammattikorkeakoulu

opinnäytetyö.https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/5555/Nieminen_Virpi.pdf?sequence=1&isAllowed=Katsottu 23.1.2021.

Paakkunainen, Aija (2006). *Hoitava Jumalanpalvelus*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Pihkala, Juha (2003). Ehtoollinen. Teoksessa Seppo Häyrynen, Heikki Kotila, Osmo Vatanen (toim.) *Spiritualiteetin käsikirja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 221–234.

Saarelainen, Suvi-Maria (2019). Geronteknologia eksistentiaalisten kysymysten ja keskusteluiden mahdollistajana– Tutkimus ikääntyvien Palvelu- TV -toiminnasta. *Diakonian tutkimus* 16;1, 6–28. <http://dts.fi/files/2019/06/Diakonian-tutkimus-1-2019.pdf> Katsottu 4.12.2021.

Sariola, Yrjö (2011). *Ehjäksi hoida: Hengellisyys vanhuudessa*. Hämeenlinna: Päivä.

Spännäri, Jenni (2018). Uskonto ja ikääntyminen. Teoksessa Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.). *Uskontososiologia*. Turku: Painosalama. 153–164.

Spännäri, Jenni (2008). *Rukous on perintöä suvusta sukuun: ikääntyneet ja uskonto vuosituhannen vaiheen Suomessa*. Diss. Helsingin yliopisto. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tervo- Niemelä, Kati (2018). Ikä- ja sukupolvivaikutteet uskonnollisuudessa. Teoksessa Kimmo Ketola, Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.). *Uskontososiologia*. Turku: Painosalama. 141–152.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö tammi.

Vartiainen, Anneli (2015). *Messu, yhteisö ja muistaminen. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon messu yhteisöllisen muistamisen tilana*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 122.

Veijola, Timo (2003). Jumalan sana. Teoksessa Seppo Häyrynen, Heikki Kotila, Osmo Vatanen (toim.) *Spiritualiteetin käsikirja*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 197–210.

Visala, Aku (2007). *Kirkko ja usko tämän päivän Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Teologinen kirjallisuusseura.